

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Mykolas Kriščiūnas

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Tarpasmeninių santykių poreikis ir suicidiškumas: vyrų ir moterų
palyginimas**

Darbo vadovė: prof. habil. dr. Danutė Gailienė

Darbo konsultantė: dokt. Dovilė Grigienė

Vilnius

2021

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	5
ĮVADAS	6
1. LITERATŪROS APŽVALGA	7
1.1 Tarpasmeninė savižudybių teorija	7
1.1.1 Atsiskyrimo nuo kitų samprata	9
1.1.2 Suvokiamos naštos samprata	11
1.1.3 Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos ryšys	12
1.1.4 Tarpasmeninės savižudybių teorijos kritika.....	13
1.2 Suicidiškumo samprata.....	14
1.2.1 Suicidiškumo apibrėžimas.....	14
1.2.2 Suicidiškumas, suicidinė ideacija ir rizikos faktoriai.....	15
1.3 Vyrų ir moterų skirtumai suicidiškumo ir tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste	17
1.3.1 Vyrų ir moterų skirtumai suicidiškumo kontekste	17
1.3.2 Vyrų ir moterų skirtumai tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste.....	19
1.4 Covid-19 reikšmė suicidiškumo ir tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste	20
2. TARPASMENINIŲ SANTYKIŲ POREIKIŲ IR SUICIDIŠKUMO TYRIMAS.....	23
2.1 Tyrimo tikslas, uždaviniai, hipotezės.....	23
2.2 Tyrimo metodai	24
2.2.1 Tyrimo dalyviai	24
2.2.2 Tyrimo metodikos	25
2.2.3 Tyrimo procedūra, duomenų tvarkymo būdai.....	27
2.3 Tyrimo rezultatai.....	28
2.3.1 Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos palyginimas vyrų ir moterų imtyse pagal sociodemografines charakteristikas	28
2.3.2 Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos sąsajos vyrų ir moterų imtyse.....	34
2.3.3 Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos prognostinė reikšmė suicidinei ideacijai vyrų ir moterų imtyse	35
TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS	36
IŠVADOS.....	42
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	43
PRIEDAI.....	52

SANTRAUKA

Mykolas Kriščiūnas. Tarpasmeninių santykių poreikis ir suicidiškumas: vyrų ir moterų palyginimas: klinikinės psichologijos magistro darbas / Darbo vadovė – prof. habil. dr. Danutė Gailienė, darbo konsultantė – dokt. Dovilė Grigienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2021 – 54 p. [Rankraštis].

Raktiniai žodžiai: suicidiškumas, suicidinė ideacija, tarpasmeninių santykių poreikiai, tarpasmeninė savižudybių teorija, vyrai, moterys.

Suicidologijoje dominuojanti tarpasmeninė savižudybių teorija iki šiol nebuvo pasitelkta paaiškinimui, dėl ko Lietuvoje pastebimi skirtumai tarp vyrų ir moterų savižudybių. Šio tyrimo tikslas – palyginti vyrų ir moterų tarpasmeninių santykių poreikius ir suicidiškumą Lietuvos imtyje. Tyrime dalyvavo 1776 dalyviai – pilnamečiai (18-92 m.), gyvenantys Lietuvoje (550 vyrų, 1226 moterys); duomenys rinkti pildant anketas gyvai ir internetu. Anketose buvo pildomi sociodemografiniai duomenys, suicidinės ideacijos skalė ir tarpasmeninių poreikių klausimynas. Tyrimo metu nustatyti reikšmingi skirtumai tarp lyčių – suicidinė ideacija yra reikšmingai stipresnė vyrų imtyje lyginant su moterimis. Tyrime taip pat nustatyta, jog tarpasmeninių santykių poreikių patenkinimo trūkumas reikšmingai prognozuoja suicidinę ideaciją abiem lytims, kas patvirtina vieną pagrindinių tarpasmeninės savižudybių teorijos hipotezių.

SUMMARY

Mykolas Kriščiūnas. The need for interpersonal relationships and suicidality: male and female comparison: Master's Thesis in Clinical Psychology / Scientific Adviser – prof. habil. dr. Danutė Gailienė, doct. – Dovilė Grigienė. Vilnius: Vilnius University, 2021 – 54 p. [Manuscript].

Keywords: suicidality, suicidal ideation, interpersonal needs, interpersonal theory of suicide, males, females.

Thus far, the leading theory in suicidology – Interpersonal Theory of Suicide – hasn't been used to explain the differences between male and female suicides in Lithuania. The purpose of this study is to compare the interpersonal needs and suicidality between males and females in a Lithuanian sample. There were 1776 participants in this study – adults (18-92 y.o.), who reside in Lithuania (550 males, 1226 females); data was collected physically and online. People were asked to provide their sociodemographic data, as well as complete Suicidal Ideation Attributes Scale and Interpersonal Needs Questionnaire. There were significant differences between gender – suicidal ideation is more pronounced in males than in females. The study has also shown that unmet interpersonal needs significantly predict suicidal ideation for both genders, which confirms one of the main hypotheses of the Interpersonal Theory of Suicide.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Atsiskyrimas nuo kitų (angl. *thwarted belongingness*) – jausmas, jog žmogus yra vienišas ir neturintis reikšmingų abipusių ryšių su kitais (Van Orden, et al., 2010).

Suicidinė ideacija – troškimas mirti nuo savižudybės (Van Orden, et al., 2010).

Suicidiškumas – mintys, ketinimai, komunikacija ir veiksmai, susiję su siekiu mirti nuo savižudybės (Van Orden, et al., 2010).

Suvokiama našta (angl. *perceived burdensomeness*) – jausmas, jog žmogus ir jo gyvenimas sukelia našta aplinkiniams (Van Orden, et al., 2010).

IVADAS

Savižudybė vis dar yra iki galo nesuprastas ir sudėtingas reiškinys, daugybę amžių keliantis iššūkius mąstytojams ir mokslininkams, todėl paradoksalu, jog iš dviejų konstrukčių susidedanti tarpasmeninė savižudybių teorija šiuo metu dominuoja suicidologijoje. Thomas'o Joinerio pristatyta teorija savižudybę supranta kaip susidedančią iš dviejų veiksnių: troškimo mirti nuo savižudybės, kuri sukelia tarpasmeninių poreikių nepatenkinimas, ir įgyto gebėjimo mirti nuo savižudybės. Pasak teorijos, tik esant šiems veiksniams žmogus bando mirti nuo savižudybės (Joiner, 2005; Van Orden, et al., 2010).

Tarpasmeninės savižudybių teorijos pavadinimas kildinamas iš to, kad žmogaus troškimas mirti nuo savižudybės yra suvokiamas kaip turintis socialinę prigimtį. Tarpasmeninių santykių poreikio konstrukta šioje teorijoje sudaro du smulkesni konstruktai: atsiskyrimas nuo kitų (angl. *thwarted belongingness*) ir suvokiama našta (angl. *perceived burdensomeness*). Kitaip sakant, kuomet žmonės jaučiasi emociškai nutolę nuo žmonių (yra atsiskyrę nuo kitų) ir savo gyvenimą suvokia kaip našta aplinkiniams, jiems kyla troškimas (angl. *desire*) mirti nuo savižudybės, arba suicidinė ideacija (Van Orden, et al., 2010). Bendrai nustatyta, kad tarpasmeninių santykių konstruktas reikšmingai prognozuoja suicidinę ideaciją (Chu, et al., 2017), o kadangi tarpasmeninė savižudybių teorija šiuo metu yra viena populiariausių savižudybes aiškinančių teorijų tarp suicidologų, svarbu jos prielaidas patikrinti ir Lietuvos imtyje, kas anksčiau didesniu mastu nebuvo daryta.

Šis darbas turi ir specifinę kryptį: vyrų ir moterų palyginimą. Suicidologijoje lyties paradoksu vadinama tendencija, jog moterys bando mirti nuo savižudybės dažniau nei vyrai, o vyrai miršta nuo savižudybės apie du kartus dažniau nei moterys (PSO, 2014). Lietuva pagal vyrų mirčių nuo savižudybės skaičių yra pirma Europoje ir viena pirmųjų pasaulyje (PSO, 2019). Lietuvoje dar nebuvo atliktas lyčių palyginimas pagal tarpasmeninę savižudybių teoriją, tad šis darbas ne tik įneša papildomus paaiškinimus apie Lietuvos vyrų ir moterų suicidiškumo skirtumus, tačiau ir papildoma tarpasmeninę savižudybių teoriją tikrinančių empirinių tyrimų sąrašą, kuriame lyčių palyginimas yra aptinkamas gana retai.

Savižudybė dar nuo Emile'io Durkheimio laikų yra neatsiejama nuo visuomenės ir socialinio žmonių gyvenimo. Tad bandymas ją paaiškinti per teoriją, kuri atsižvelgia į socialinius konstruktus, bei siekis diferencijuoti lyčių skirtumus gali reikšmingai prisidėti prie platesnio savižudybės suvokimo.

Todėl šio darbo tikslas – įvertinti ir palyginti tarpusavyje vyrų ir moterų tarpasmeninių santykių poreikių ir suicidiškumo sąsajas.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1 Tarpasmeninė savižudybių teorija

Suicidologija, kildinama iš XX amžiaus vidurio mokslinių darbų, pradėtų Edwino S. Schneidmano, iki šiol yra daug atradimų padaręs, tačiau tikrai ne visą suicidinio elgesio spektrą paaiškinantis mokslas. Šiuo aspektu, suicidologija iš esmės niekuo nesiskiria nuo daugelio kitų psichologijos šakų, kurios tiria konkrečius elgesius ar sutrikimus: depresija, nerimas, priklausomybės ir kiti sutrikimai psichologijos moksle dar neturi pilno paaiškinimo. Taigi savižudybių tema nėra išimtis.

Suicidologijoje didelės teorijų gausos nėra. Minėtasis E. Durkheimas savo darbe „Savižudybė“ (2002) vienas pirmųjų pabandė sociologiniu žvilgsniu struktūruotai paaiškinti šį žmogaus elgesį ir net pabandė suskirstyti savižudybę į kategorijas (anominė, egoistinė, altruistinė ir fatalinė). Tiesa, ir prieš jį, ir po jo savižudybė buvo aktuali ir sunki tema visuomenei: Tomas Akvinielis dar XIII amžiuje savižudybę paskelbė nedovanotina krikščionio nuodėme (nors Biblijoje savižudybė nėra minima neigiamame kontekste), o XX amžiaus antroje pusėje suicidologijos pradininkas E.S. Schneidmanas savo darbuose kalbėjo apie visuomenėje vyraujančius kenksmingus tabu, susijusius su savižudybe (Levi-Belz, Gvion, & Apter, 2019). Praėjusio amžiaus pabaigos ir šio amžiaus pradžios tyrimai padėjo aiškiau įvardinti rizikos faktorius, susijusius su savižudybe ir bendru suicidiškumu, tačiau kartu literatūroje vis dar trūko konkrečių modelių, kokiais būdais sąveikauja įvairūs rizikos faktoriai (Levi-Belz et al., 2019).

Būtent T. Joinerio (2005) tarpasmeninė savižudybių teorija yra viena pirmųjų, kuri apibrėžė galimą kelią nuo troškimo mirti atsiradimo (arba suicidinės ideacijos) iki konkretaus bandymo mirti nuo savižudybės. Trumpa teorijos esmė yra tai, jog noras mirti nuo savižudybės yra atskirtas nuo gebėjimo mirti nuo savižudybės. Didžiausia tikimybė, kad žmogus bandys mirti nuo savižudybės, yra tuomet, kai jis tuo pačiu jaučia troškimą mirti nuo savižudybės ir turi gebėjimą mirti nuo savižudybės (Van Orden, et al., 2010). Pats troškimas mirti nuo savižudybės susideda iš dviejų pagrindinių konstrukčių, iš kurių ir kyla tarpasmeninės savižudybių teorijos pavadinimas – suvokiamos naštos (angl. *perceived burdensomeness*) ir atsiskyrimo nuo kitų (angl. *thwarted belongingness*). Abu šie konstruktai yra suvokiami atskirai ir empiriniuose tyrimuose yra atskiriami, nors tuo pačiu jie yra glaudžiai susiję, turintys gana stiprų tarpusavio ryšį ir kartu reikšmingai prognozuojantys suicidinę ideaciją (Brailovskaia, Ujma, Friedrich, & Tesimann, 2020; Chu, et al., 2018). Anot teorijos, kuo didesnis yra šių konstrukčių išreikštumas, tuo stipresnė yra žmogaus suicidinė ideacija. Teorijos šalininkai teigia, kad ryšys yra priežastinis ir dėl tarpasmeninių santykių nepatenkinimo kyla noras mirti nuo savižudybės

(Van Orden, et al., 2010), o tai iš dalies patvirtina ir kai kurie esami tyrimai (Chu, et al., 2018; Duffy, Mueller, Cogle, & Joiner, 2020).

Kita teorijos dedamoji – įgytas gebėjimas (angl. *acquired capability*) mirti nuo savižudybės. Žmogaus įgytas gebėjimas mirti nuo savižudybės įvardijamas kaip susidedantis iš didesnės fizinio skausmo tolerancijos ir mažesnės mirties baimės (Van Orden, et al., 2010). Juos didina tokie rizikos faktoriai kaip pavojingas ar fizinį skausmą keliantis darbas, prie skausmo pripratintys psichikos sutrikimai (pavyzdžiui, nervinė anoreksija) ar ilgai besitęsiantys fiziniai skausmai (Brausch, Nichols, Laves, & Clapham, 2021; Rogers, Duffy, Buchman-Schmitt, Datoc, & Joiner, 2018; Matney, et al., 2018). Mažėjanti mirties baimė ir didėjanti skausmo tolerancija didina tikimybę, kad esant tarpasmeninių santykių poreikių nepatenkinimui žmogus gali bandyti mirti nuo savižudybės (Van Orden, et al., 2010). Taigi, didžiausias pavojus, kad žmogus mirs nuo savižudybės, yra tuomet, kai jis jaučiasi našta aplinkiniams ir visuomenei, nejaučia emocinio ryšio su kitais žmonėmis ir turi atsiradusį gebėjimą mirti nuo savižudybės. Šiame darbe empiriškai yra tyrinėjamas tarpasmeninių poreikių ir suicidinės ideacijos ryšys. Kadangi tyrime nėra tiriama gebėjimo nusižudyti dalis, tiek literatūros apžvalgoje, tiek vėlesniame darbe jai bus skiriamas mažesnis dėmesys.

Suicidologijos kontekste galima teigti, kad tarpasmeninė savižudybių teorija yra bene labiausiai tarp mokslininkų paplitusi teorija. Įvardijama, kad jos paprastumas, empirinių metodų kiekis, universalumas skirtingose populiacijose ir prognostinė reikšmė yra svarbūs komponentai, dėl ko T. Joinerio sukurta teorija yra žinoma tarp savižudybės procesą tiriančių mokslininkų. 2017 metais atliktoje empirinių tyrimų apžvalgoje ir metaanalizėje buvo atrasta, kad absoliuti dauguma tyrimų patvirtina pagrindines tarpasmeninės savižudybių teorijos idėjas, nors tuo pačiu ir parodė, jog joje apibrėžiami konstruktai vidutiniškai ar silpnai prognozuoja suicidinę ideaciją (Chu, et al., 2017).

Svarbu pažymėti, kad T. Joinerio teorija nėra universali ir, kaip aprašoma 1.1.5 skyrelyje, turi savo kritikų bei aspektų, į kuriuos tyrėjams verta atsižvelgti. Tuo pačiu ši teorija turi reikšmę suicidologijos mokslui. Tarp kitų per pastarąjį dešimtmetį išpopuliarėjusių savižudybių teorijų galima atrasti E.D. Klonsky ir A.M. May trijų žingsnių teoriją (angl. *Three-Step Theory*), trimis konkrečiais etapais nubrėžiančią kelią nuo galvojimo apie savižudybę iki savižudybės veiksmo (Klonsky & May, 2015), ar R.C. O'Connoro integruotąjį motyvacijos-valios modelį (angl. *Integrated Motivational-Volitional Model*), apibūdinantį sudėtingą kelią nuo įvairių gyvenimo įvykių iki minčių apie savižudybę ir bandymo mirti nuo savižudybės su tam įtaką darančiais mediatoriais (O'Connor & Kirtley, 2018). Šių autorių darbuose galima atrasti padėkų T. Joineriui ar aiškių sąsajų su jo teorija (pavyzdžiui, viena iš R.C.

O'Connor teorijos dalių yra susijusi su tarpasmeninių santykių konstruktais). Tad panašu, jog plačiai paplitęs tarpasmeninės savižudybių teorijos naudojimas turi mokslinę naudą tiek tiesioginiuose pačios teorijos tyrimuose, tiek bendrai suicidologijos mokslui, kadangi nuo šios teorijos atsispiriantys mokslininkai kartais kuria ir tikrina savo pačių teorijas ir prielaidas.

Toliau darbe apžvelgiami atskiri tarpasmeniniai teorijos konstruktai.

1.1.1 Atsiskyrimo nuo kitų samprata

Plačioji visuomenė jau seniai yra perėmusi socialinių mokslų faktą, jog žmogus yra socialinis gyvūnas. Tai buvo pastebima nuo pat psichologijos mokslo pradžios – ar žmonės būtų buvę skirstomi į intravertus ir ekstravertus Carlo Jungo laikais, ar tai būtų buvę tyrimai apie vienišumą (Cacioppo, Fowler, & Christakis, 2009), ar neuromoksluose tyrinėjami ryšiai tarp vienvės ir jos įtakos smegenims (Cacioppo, Capitano, & Cacioppo, 2014), psichologijoje ryšys su kitais žmonėmis yra suvokiamas kaip bazinis ir gyvybiškai svarbus žmogaus poreikis. Vienišumą ar socialinę izoliaciją patiriantys bei mažai reikšmingų artimųjų turintys žmonės yra siejami su aukštesniais depresijos, nerimo, miego sutrikimų rodikliais, prastesniu kognityviniu funkcionavimu ir įvairiais kitais gyvenimo trukdžiais, tarp jų – ir su aukštesniais savižudybės rodikliais (Stravynski & Boyer, 2001; Arslan, 2019; Pirman, Mann, & Johnson, 2018).

Todėl tam tikra prasme tarpasmeninės savižudybių teorijos konstruktas, vadinamas atsiskyrimu nuo kitų (angl. *thwarted belongingness*), nėra naujas: mokslininkai jau seniai pripažino ryšio su kitais svarbą ir brėžė sąsajas tarp jo trūkumo ir savižudybės. Kaip pažymima teorijos autorių, būtent ankstesnių klasikinių empirinių tyrimų kiekis, parodantis ryšį tarp prastesnės socialinio gyvenimo kokybės ir suicidiškumo, leidžia su didesniu pasitikėjimu pristatyti atsiskyrimą nuo kitų kaip vieną iš dviejų pagrindinių konstrukto, sukeliančių žmogaus troškimą mirti nuo savižudybės (van Orden, et al., 2012). Tuo pačiu šis teorijos konstruktas yra platesnis nei įprastai naudojamas vienišumo apibūdinimas.

Teorijos autoriai atsiskyrimą nuo kitų apibūdina kaip konstrukto, susidedantį iš dviejų mažesnių kintamųjų: vienišumo („jaučiuosi neturintis ryšio su kitais“) ir simbiotinių santykių neturėjimo („neturiu ką atsiremti esant poreikiui ir neturiu žmonių, kuriuos pats palaikau“) (Van Orden, et al., 2010). Taigi, atsiskyrimo nuo kitų konstrukto geriausiai apibūdina vienišumo jausmas ir pagalbos iš aplinkinių neturėjimas bei jo nesuteikimas kitiems. Pasak tyrimų, labiau išreikštam vienišumo jausmui didžiausią įtaką šiame kontekste daro gyvenimas vienam ar su vaiku (nevedus ar neturint romantinio partnerio), šeimos ar artimųjų neturėjimas, sezoniniai pasikeitimai (pavasarių vienišumo jausmas stipriausias), o

vienas pagrindinių vienišumo jausmą mažinančių veiksnių – šeimos ar romantinio partnerio turėjimas (Chu, et al., 2018; Short, et al., 2019). Abipusių ryšių neturėjimas yra stipriai susijęs su šeimos kontekstu: jam įtaką daro konfliktai šeimoje, vaikystėje patirtas smurtas ar kitos psichologinės traumos, skyrybos (vaikystėje – tėvų, suaugus – su partneriu), taip pat patiriamas smurtas namuose, bendras socialinis atsitraukimas, o kalinių populiacijoje – kalėjimas vienutėje (Van Orden, et al., 2010; McClay, Brausch, & O'Connor, 2020). Pažymėtina, kad šis konstruktas yra dinamiškas – jis gali kisti ir yra imlus intervencijoms, dėl ko tinkamas jo nustatymas yra svarbus ir potencialiai galintis padėti žmonėms (Short, et al., 2019).

Kalbant apie atsiskyrimą nuo kitų, svarbu išskirti tai, jog, pasak tarpasmeninės savižudybių teorijos, šiam konstruktui didelę įtaką daro ir visuomeniniai įvykiai. JAV kontekste teorijos autoriai (Joiner, 2005) išskiria du istorinius epizodus, kurie suprantami kaip ženkliai sustiprinę žmonių tarpusavio ryšį vienas su kitu ir su visuomene. Pirmas įvykis – Šaltojo karo įkarštyje 1980 m. žiemos olimpinių žaidynių ledo ritulio turnyro finale vykusios JAV ir SSRS varžybos, amerikiečių vadinamos „Stebuklu ant ledo“ (angl. „*Miracle on Ice*“), kuomet favorite laikytą SSRS rinktinę įveikė JAV komanda. Varžybos buvo vienos labiausiai žiūrėtų ir lauktų įvykių JAV sporto istorijoje. Kitas svarbus įvykis – 2001 m. rugsėjo 11 d., kuomet į Niujorke esančius dangoraižius „Dvynius“ įsirežė teroristų pilotuojami lėktuvai. Tai tapo didžiausiu teroristiniu aktu istorijoje, pražudžiusiu beveik 3000 žmonių.

Kuo šios dvi istorijos susijusios ir kokią reikšmę jos turi tarpasmeninei savižudybių teorijai? Abi šios dienos (1980 m. vasario 22 d. ir 2001 m. rugsėjo 11 d.) suicidologijoje pasižymi rekordiška žemu savižudybių skaičiumi JAV. 1980 m. vasario 22 d. buvo penktadienis, per kurį buvo užfiksuota mažiausiai savižudybių nei bet kurį kitą penktadienį JAV istorijoje. 2001 m. rugsėjo 11 d. buvo diena, kai per visą užfiksuotą JAV savižudybių istoriją nuo savižudybės mirė mažiausiai žmonių (iš degančių bokštų iššokusių žmonių mirtys yra laikomos žmogžudyste) (Joiner, 2005). Tarpasmeninės savižudybių teorijos šalininkai pasitelkdami šias (ir kai kurias kitas) istorines datas teigia, jog tai nėra atsitiktinumas. Būtent todėl, kad tomis dienomis žmonės jautėsi kur kas labiau nei įprastai turintys ryšį su kitais žmonėmis (ar sporto pergalės, ar žiaurios katastrofos akivaizdoje), jų savižudybės troškimas buvo kur kas mažesnis nei būtų galėjęs būti kurią nors kitą dieną (Joiner, 2005; Van Orden, et al., 2010). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog šie pavyzdžiai nėra moksliniai ir yra labiau selektyvūs – tiek JAV, tiek Lietuvos kontekste būtų galima atrasti dienų, kai vykę visuomenės įvykiai nebuvo susiję su kitokiais savižudybių rodikliais, – nors tuo pačiu tokie pavyzdžiai leidžia bent jau kelti hipotezę apie tai, jog visuomenės susitelkimas ir ryšio vienas su kitu pajautimas gali daryti įtaką žemesniam suicidiškumo lygiui.

Kartu svarbu atkreipti dėmesį ir į atvirkštinę situaciją, kuomet visuomenės sandara ar specifiniai įvykiai gali padaryti neigiamą įtaką ryšio su kitais jausmui. Pastebima, jog, pavyzdžiui, LGBT grupėms priklausantys asmenys, taip pat kaliniai ir karo veteranai pasižymi stipriau išreikštu atsiskyrimu nuo kitų (Hill, Rooney, Mooney, & Kaplow, 2017; Dhingra, Mitchell, Davies, Anestis, & Anestis, 2020). Šios grupės siejamos su sunkesne integracija į visuomenę ir neretai susiduria su jos priešišku ir stigma, kas gali būti vienas pagrindinių veiksnių, dėl ko jiems būna sunkiau rasti ryšį su kitais, labiau išryškėja vienišumo jausmas ir artimųjų nepalaikymas bei suicidiškumas.

1.1.2 Suvokiamos naštos samprata

Neretai žmonės, kurie miršta nuo savižudybės ar apie ją galvoja, įsivaizduoja darantys paslaugą aplinkiniams, visuomenei ir visam pasauliui. Dažnai apie savižudybę galvojantys žmonės jaučia tokį vidinį skausmą ir neviltį, jog jiems atrodo, kad sunkias emocijas ir situacijas perduoda aplinkiniams, o mirtis atrodo kaip vienintelis galimas būdas tai išspręsti (Synnott, Ioannou, Coyne, & Hemmingway, 2017). Taigi, jautimasis našta yra dažnai su savižudybe siejamas jausmas.

Tarpasmeninėje savižudybių teorijoje šis konstruktas yra vadinamas suvokiama našta (angl. *perceived burdensomeness*), apibrėžiantis du svarbius elementus: 1) žmogus jaučiasi našta aplinkiniams ir pasauliui, t.y., šis konstruktas taip pat yra tiesiogiai susijęs su tarpasmeniniais santykiais; 2) tai yra subjektyviai suvokiamas jausmas, galintis neturėti (ir dažniausiai neturintis) pagrindo realiame gyvenime (Van Orden, et al., 2010). Kaip ir atsiskyrimo nuo kitų kontekste, taip ir šiame, naštos ir noro mirti nuo savižudybės sąsajos nėra naujos. Kaip pažymi teorijos autoriai, jau šeimos sistemų teorijos kūrimo metu buvo pastebėta tai, jog paaugliai apie savižudybę dažniausiai galvoja (ir bando nuo jos mirti) tuomet, kai jaučiasi esantys našta savo šeimai ir kitiems artimiesiems (Van Orden, et al., 2010).

Aprašomos teorijos kontekste suvokiama našta yra skaidoma į du mažesnius kintamuosius. Pasak tyrėjų, suvokiama našta susideda iš savęs niekinimo („aš savęs nekenčiu“) ir naštos kitiems („mano mirtis yra verta daugiau nei mano gyvenimas“) (Van Orden, et al., 2010). Savęs niekinimo dimensija yra labiausiai siejama su žema saviverte, savęs kaltinimu bei gėdos jausmu, o naštos kitiems dimensijoje kaip ryškiausi rizikos faktoriai išskiriami stresas dėl nedarbo, įkalinimo ir benamystės, taip pat jautimasis nenorimu ir pakeičiamu bei mąstymas, kad esi našta savo artimiausiai šeimai (Van Orden, et al., 2010; Allan, Boffa, Raines, & Schmidt, 2018; Duffy, Meller, Cogle, & Joiner, 2020).

Ankstesniuose empiriniuose tyrimuose atrasta, jog yra tam tikri universalūs rizikos faktoriai, kuriuos galima sieti su didesniu suvokiamos naštos išreikštumu. Pavyzdžiui, keliuose atliktuose

tyrimuose buvo atrasta, kad sunkiomis fizinėmis ligomis sergantys ir prastą sveikatą turintys žmonės pasižymi labiau išreikšta suvokiama našta. Remiantis pačių sergančiųjų pasisakymais bei keliamomis prielaidomis galima daryti išvadą, jog našta gali būti jaučiama dėl sunkios savo sveikatos, negalėjimo pasirūpinti savimi, didelės finansinės atsakomybės bei savarankiškumo trūkumo, kuomet juo turi rūpintis šeima ar kiti žmonės (Wilson, et al., 2017; Shim, et al., 2017).

Svarbu išskirti tai, kad kaip ir atsiskyrimas nuo kitų, taip ir suvokiama našta yra dinamiškas konstruktas, kas reiškia, jog jis varijuoja laike, o jo variaciją gali paveikti tiek įvairūs santykiai, tiek psichologinės intervencijos (Short, et al., 2019). Suvokiamos naštos kontekste tai yra svarbu: kadangi objektyviai ir empiriškai pasakyti, jog žmogus išties yra našta kitiems ar visuomenei, yra ypač sudėtinga, o suvokiama našta gali būti įvardinta kaip kognityvinio mąstymo klaida, galima teigti, jog ji yra imli intervencijoms. Tai jau yra įrodyta ir tyrimais, parodžiusiais, kad psichoterapinės intervencijos gali palengvinti suvokiamos naštos jausmą (Allan, et al., 2018), tokiu būdu teikiant vilties, kad tinkamai nustačius tarpasmeninių santykių poreikių konstruktus ir jų ryšį su suicidiškumu, teoriškai galima sumažinti mirties nuo savižudybės riziką.

1.1.3 Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos ryšys

Kaip jau buvo minėta, atsiskyrimas nuo kitų ir suvokiama našta yra atskiri konstruktai. Tuo pačiu nėra atsitiktinumas, kad tarpasmeninėje savižudybių teorijoje jie abu yra įvardijami kaip tarpasmeniniai poreikiai: abu konstruktai iš savo prigimties yra susiję su socialiniu gyvenimu. Atsiskyrimas nuo kitų žmonių labiau apibrėžia reikšmingų santykių su žmonėmis nebuvimą ar praradimą, o suvokiama našta apibrėžia netenkinančią esamų santykių kokybę.

Empiriniai tyrimai, kuriuose yra matuojamas atsiskyrimo nuo kitų žmonių bei suvokiamos naštos išreikštumas (o tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste jie dažniausiai yra naudojami kartu), parodo, jog abu konstruktai yra reikšmingai susiję, tačiau juos galima laikyti atskirais tiek remiantis faktorine analize, tiek tiesioginiais ryšiais tarp jų (Chu, et al., 2017). Įvairūs tyrimai taip pat patvirtina teorijos keliamą hipotezę, kad kartu šie konstruktai kur kas reikšmingiau prognozuoja mintis apie savižudybę nei kiekvienas atskirai (Monteith, Bahraini, & Menefee, 2017; Gratz, et al., 2020). Tuo pačiu verta pastebėti, jog teorija nėra universali ir mokslininkai dažnai gauna prieštarų duomenų. Yra duomenų, kad suvokiama našta kur kas sėkmingiau prognozuoja mintis apie savižudybę, tačiau yra ir tokių, kur didesnę svorį turi atsiskyrimas nuo kitų žmonių ar kur ryšys tarp šių konstrukto ar jų gebėjimas prognozuoti mintis apie savižudybę yra silpni (McClay, et al., 2020; Short, et al., 2019; Lafuente-Castro,

Ordonez-Carrasco, Garcia-Leiva, Salgueiro-Macho, & Calandre, 2018). Remiantis pastarųjų metų duomenimis tarp suicidologų formuojasi nuostata, kad savižudybių sumažinimui efektyviausia yra organizuoti intervencijas, kuriomis siekiama sumažinti suvokiamos naštos jausmą (Short et al., 2019), nors atsiskyrimo nuo kitų reikšmė taip pat vis dar išlieka. Dėl to tolimesnių tyrimų svarba yra didelė, ypač siekiant nustatyti, ar yra tam tikrų faktorių (pavyzdžiui, lyties ar kitų sociodemografinių charakteristikų), kurios gali daryti įtaką teorijos netobulumui ir leisti ją pilniau išvystyti.

Bendrai apžvelgus esamus empirinius duomenis peršasi išvada, jog tarpasmeninių santykių poreikiai kartu reikšmingai prognozuoja suicidinės ideacijos lygį visoje populiacijoje, ganėtinai nepriklausomai nuo demografinių ar kitų duomenų. Atsiskyrimas nuo kitų ir suvokiama našta yra laikomi stipriais suicidinės ideacijos prognostiniais faktoriais, tad viena iš šio darbo hipotezių ir yra susijusi su atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos gebėjimais prognozuoti suicidinės ideacijos lygį.

1.1.4 Tarpasmeninės savižudybių teorijos kritika

Kaip ir daugelis psichologinių teorijų, taip ir tarpasmeninė savižudybių teorija neišvengia savo kritikų. Tai svarbu priimti kaip mokslo procesą – siekiant supaprastinti ir paaiškinti bet kokią idėją, neišvengiamai bus susiduriama su skirtingomis nuomonėmis, o jokia teorija negali vienareikšmiškai ir universaliai apimti visų įmanomų niuansų. Teorijos yra skirtos palengvinti kokio nors reiškinio supratimą, o kažką supaprastinus lygiagrečiai pritrūksta vietos subtilumui.

Viename straipsnyje (Hjelmeland & Knizek, 2020) pateikiamas itin kritiškas žvilgsnis į tarpasmeninę savižudybių teoriją. Autorės apibendrina kitų autorių kritinius požiūrius į pačią teoriją ir tarp daugybės smulkesnių kritikavimų – netikslių frazių matuojamuose instrumentuose, T. Joinerio per didelio emocinio prisirišimo prie teorijos, galimos korupcijos populiarinant teoriją ir paverčiant ją populiariausia tarp suicidologų – viską apibendrina požiūriu, jog teorija yra tiesiog pernelyg redukuota. Anot jų, savižudybė yra be galo sudėtingas ir konteksto reikalaujantis žmogaus veiksmas, o jo sumenkinimas iki trijų faktorių – atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir gebėjimo nusižudyti – rodo nepagarbą žmonėms, kurie miršta nuo savižudybės, ir mokslininkams, kurie ilgą laiką iki teorijos atsiradimo ir po jos siekė nubrėžti sudėtingus kelius iki savižudybės ne tam, kad jie būtų sumenkinti į vos kelis faktorius.

Kritiką moksle priimti svarbu. Ypač psichologijos kontekste, kai daugelis reiškinų gali būti sunkiai apibrėžiami ir į jų supratimą įeina galybė kitų faktorių, kurie suteikia itin reikalingą kontekstą. Tad ginti ar aiškinti pačios teorijos autorius neatrodo kaip efektyvi strategija. Visgi suprasti jų pačių

požiūrį taip pat yra svarbu. Atliekant literatūros apie tarpasmeninę savižudybių teoriją analizę iš teorijos autorių ar su jais susijusių mokslininkų nei karto nebuvo rastas aiškinimas, jog ši teorija yra vienintelė, teisinga ir universali. Autoriai kaip tik ragina kitus mokslininkus tikrinti šią teoriją (Van Orden, et al., 2010) ir net jeigu empiriniai tyrimai kartais rodo prieštarungus rezultatus, du aprašytieji tarpasmeniniai šios teorijos konstruktai vis dar yra suvokiami kaip galintys reikšmingai prognozuoti suicidinę ideaciją. Bet kokiems mokslininkams rizikinga traktuoti kokią nors teoriją kaip universalią ir šiame magistro darbe tai taip pat nėra daroma. Siekiant mokslinės ramybės ir objektyvumo, visas teorijas ir mokslinius konstruktus privalu vertinti nuoširdžiai ir atvirai, kadangi tik su tokiu požiūriu galima atrasti sėkmingiausius paaiškinimus ir galimybes tolesniems mokslininkų ir praktikų veiksams.

1.2 Suicidiškumo samprata

1.2.1 Suicidiškumo apibrėžimas

Tarpasmeninės savižudybių teorijos autoriai, pristatydami teoriją dar kartą ir patikslindami jos hipotezes, pateikė vaizdingą suicidiškumo apibūdinimą. Anot jų, suicidiškumas yra sąvoka, kuri suicidologijos kontekste neturi vieno konkretaus apibrėžimo, o jie patys negali laukti, kol tas apibrėžimas bus sukurtas ir suicidiškumą renkasi interpretuoti savaip. Pavyzdžiui, jie suicidiškumą apibūdina kaip mintis, komunikaciją ir veiksmus, susijusius su savižudybe (Van Orden, et al., 2010). Kitaip sakant, tokiu būdu „suicidiškumas“ apima kone visą įmanomą spektrą poelgių, kurie gali būti susiję su savižudybe, ir dėl to šią sąvoką vertinga skaidyti į mažesnes dalis.

Teorijos autoriai yra teisūs sakydami, kad suicidologijos tyrimuose galima atrasti kartais komišškai atrodančią tendenciją, kuomet tradiciškai keli sakiniai ar bent pastraipa yra paskiriami suicidiškumo apibrėžimui. Akivaizdu, kad to reikia ir šiame darbe. Literatūroje galima atrasti, kad suicidiškumas yra įvardijamas kaip visi įmanomi veiksmai, susiję su savižudybe, kaip suicidinė ideacija, kaip konkretūs veiksmai siekiant mirti nuo savižudybės (Dworking, DeCou, & Fitzpatrick, 2020; Rizk, et al., 2018; Kanyinga, et al., 2020) ir tuo veikiausiai nėra apsiribojama. Nors galima atrasti ir teigiamų bruožų, kad tiek suicidologija konkrečiai, tiek psichologija bendrai yra dinamiški mokslai ir leidžia pasireikšti tyrėjų kūrybai, tai tuo pačiu gali įnešti sumaištis į patį mokslą ir leidžia interpretuoti tokią sąvoką kaip „suicidiškumas“ subjektyviai, tarytum žmogaus ar medžio piešinį.

Šiame tyrime „suicidiškumas“ yra tiriamas per suicidinės ideacijos prizmę. Tyrime naudojamas instrumentas yra suicidinės ideacijos skalė, kuri skirta vertinti žmogaus minčių apie savižudybę intensyvumą per tam tikrą laikotarpį (Van Spijker, et al., 2014). Pačiame tyrime nėra vertinama žmonių

komunikacija apie savižudybę ar veiksmi, kuriais žmogus siekia mirti nuo savižudybės, o būtent minčių apie savižudybę išreikštumas. Dėl to šiame darbe suicidiškumas yra tiriamas kaip suicidinės ideacijos – išreiškiamo troškimo mirti nuo savižudybės – intensyvumas.

1.2.2 Suicidiškumas, suicidinė ideacija ir rizikos faktoriai

Šio amžiaus suicidologijos tyrimai gana vieningai prieina prie nuomonės, kad mąstymas apie savižudybę ir mirtis nuo savižudybės (ar bandymas tai padaryti) yra susiję, bet atskiri fenomenai, t.y., žmogus galvoja apie savižudybę dar iki imdamasis veiksmų (Jobes & Joiner, 2019). Tai iškelia kelias rimtas hipotezes. Viena jų – tai, jog atpažinus žmogaus norą mirti nuo savižudybės galima imtis tam tikrų intervencijų, kurios užkirstų kelią savižudybei (Okolie, Dennis, Simon, & John, 2017). Kita – tai, jog mąstymas apie savižudybę ir bandymas mirti nuo savižudybės gali turėti skirtingus rizikos faktorius (Franklin, et al., 2017). Kitaip sakant, tam tikri faktoriai gali sėkmingai prognozuoti tai, jog žmogui kils mintys apie savižudybę, tačiau negali prognozuoti to, jog jis sieks mirti nuo savižudybės. Tai parodo ir faktas, jog žmonės apie savižudybę galvoja iki 20 kartų dažniau nei bando mirti nuo savižudybės (PSO, 2019). Tuo pačiu tyrimų gausoje matoma, jog noras mirti nuo savižudybės gali reikšmingai prognozuoti bandymą mirti nuo savižudybės. Pridėjus ir tai, jog suicidinės ideacijos rizikos faktorius galima gana sėkmingai išskirti ir įvardyti, suicidologija įgauna ir stiprią praktinę prasmę: jeigu yra išskiriami atskiri rizikos faktoriai, galima siekti konkrečių intervencijų, kurios visuomeniniame kontekste padėtų mažinti mirčių nuo savižudybės skaičių.

Suicidiškumo rizikos faktorius galima išskirti į daugelį kategorijų. Toliau atrodo svarbu išskirti psichikos sutrikimus, sociodemografinį kontekstą ir asmenybinius skirtumus.

Psichikos sutrikimų kategorijoje atrandama, kad tiek suicidinė ideacija, tiek bandymai mirti nuo savižudybės yra stipriai susiję su įvairiomis psichikos sutrikimų diagnozėmis. Viena dažniausiai įvardijamų – depresija ir su ja susiję sutrikimai (pavyzdžiui, bipolinis sutrikimas). Depresija ir iš jos kylantis suicidiškumas dažniausiai aiškinami neigiamu gyvenimo matymu, mąstymu, jog žmogaus patiriamas emocinis skausmas yra didesnis nei skausmas mirštant, taip pat mąstant, jog gyvenimas niekada nebus geresnis (Pfeiffer, et al., 2014). Kai kurie kiti dažnai aptinkami psichikos sveikatos sutrikimai, pavyzdžiui, itin stiprus nerimas, taip pat yra siejami su aukštu suicidinės ideacijos lygiu (Taylor, Gooding, Wood, & Tarrier, 2011).

Vienas labiausiai su suicidine ideacija ir bandymais mirti nuo savižudybės siejamų psichikos sutrikimų yra nervinė anoreksija. Aukštas mirčių nuo savižudybės lygis anoreksija sergančių žmonių

(dažniausiai – moterų) populiacijoje neretai siejamas su tarpasmeninės savižudybių teorijos konstruktais. Anoreksija sergantys žmonės per ilgą laikotarpį įpranta prie fizinio skausmo (pavyzdžiui, badaujant) ir dėl tokio nujautrinimo neretai pasirenka žiaurius būdus siekdami mirti nuo savižudybės (Thornton, Welch, Munn-Chernoff, Lichtenstein, & Bulik, 2016). Šizofrenija, alkoholizmas ir kitos priklausomybės, neigiamos patirtys vaikystėje bei kiti psichikos sveikatos sutrikimai yra reikšmingai susiję su padidėjusia suicidine ideacija bei bandymais mirti nuo savižudybės (Hoertel, et al., 2015; Park, et al., 2018). Anot įvairių skaičiavimų, turinčių abejotiną tikslumą, sergantieji įvairiais psichikos sutrikimais sudaro iki 90% ar net 95% tų žmonių, kurie miršta nuo savižudybės (Joiner, 2010; Chesney, Goodwin, & Fazel, 2014). Nors šie skaičiavimai negali būti visiškai tikslūs – neretai mirusius nuo savižudybės bandoma „diagnozuoti“ jau po jų mirties, – jie tuo pačiu išryškina mokslininkų nuomonę, jog mirtis nuo savižudybės yra reikšmingas nuokrypis nuo populiacijos.

Remiantis sociodemografiniais duomenimis taip pat galima pastebėti tam tikras tendencijas, nors ir ne visa apimančias. Pavyzdžiui, trys ketvirčiai mirčių nuo savižudybių yra užfiksuojami žemo ir vidutinio ekonominio statuso valstybėse. Tarp galimų paaiškinimų yra pateikiami tokie faktoriai kaip aukštesnis skurdo lygis, prastesnė psichologinė ar kitokio pobūdžio pagalba, kitokie savižudybių skaičiavimo būdai nei aukštesnio ekonominio statuso valstybėse (Bantjes, et al., 2016). Amžius taip pat yra svarbus faktorius, kuomet pastebima, jog aukštesnio ekonominio statuso valstybėse didžiausia nuo savižudybių mirstančių žmonių dalis yra vidutinio amžiaus (40-55 m.), o žemesnio ekonominio statuso šalyse didžiausi savižudybių rodikliai fiksuojami 20-30 metų kategorijoje (PSO, 2019). Verta paminėti, kad ryškūs skirtumai egzistuoja tarp lyčių, kuomet vyrai visame pasaulyje nuo savižudybės miršta ženkliai dažniau nei moterys, nors moterys dažniau bando mirti nuo savižudybės. Lyčių skirtumai išsamiau aptariami literatūros apžvalgos 1.3 skyriuje.

Apžvelgiant asmenybinius skirtumus, viena dažniausiai aptinkamų sąsajų su savižudybėmis yra socialinės izoliacijos srityje. Žmonės, kurie turi mažai reikšmingų socialinių ryšių, jaučiasi labiau vieniši, neturi į ką kreiptis esant emociniams ar kitiems sunkumams, pasižymi kur kas didesne suicidine ideacija, o galiausiai – ir dažniau miršta nuo savižudybės nei likusi populiacija (Calati, et al., 2019). Prie asmenybinių skirtumų, susijusių su suicidiškumu, neretai išskiriamas impulsyvumo faktorius. Tiesa, tarp mokslininkų šiuo metu vyrauja abejonės, ar savižudybę galima laikyti impulsyviu veiksmu: savižudybės dažniausiai yra iš anksto suplanuojamos, kas neleidžia tvirtai teigti, jog impulsyvumas tikrai yra stipriai susijęs su didesniu suicidiškumu (Anestis, Soberay, Gutierrez, Hernandez, & Joiner, 2014; Rimkevičienė, O.Gorman, & De Leo, 2015). Visgi, asmenybės sutrikimas, labiausiai siejamas su

didesniais savižudybių rodikliais, yra ribinis asmenybės sutrikimas, kuriame labiausiai išreiškiami būtent impulsyvumo, agresijos ir depresijos požymiai (Goodman, Roiff, Oakes, & Paris, 2012).

Akivaizdu, kad faktorių, kurie padidina savižudybės riziką, yra ir kur kas daugiau. Net ir nubrėžus labiausiai į savižudybę galinčio linkti žmogaus portretą – vidutinio amžiaus vyras, turintis psichikos sutrikimų ir neturintis reikšmingų socialinių kontaktų – nebūtų įmanoma pasakyti, jog tiksliai apibūdintume žmogų, kuris imsis savižudybės veiksmų. Kai kurie sociodemografiniai ar psichikos sutrikimų pjūviai gali būti labiau susiję su savižudybe, tačiau nuo jos žmonės miršta visuose visuomenės sluoksniuose. Dėl to tokios teorijos kaip tarpasmeninė savižudybių teorija gali palengvinti psichologų ar kitų suinteresuotų žmonių darbą. Ši teorija remiasi gana universaliais socialiniais rizikos faktoriais, kuriuos galima aptikti pas visus žmones, nepriklausomai nuo jų sociodemografinių ar kitų duomenų. Ar šis teorijos paprastumas savaime ją paverčia sėkmingai prognozuojančia suicidiškumą ar tiesiog efektyvia? Tikrai ne, tačiau ankstesni tyrimai – ypač tie, kurie yra susiję su socialiniu žmonių gyvenimu ir prastesne jo kokybe ar prieinamumu prie savižudybės būdų – leidžia su tam tikru pasitikėjimu tikrinti tarpasmeninės savižudybių teorijos patikimumą įvairiose populiacijose, tarp jų ir Lietuvoje, ir galiausiai atmesti jos hipotezes arba jas priimti. Kuomet savižudybė vis dar yra aktuali visuomenės problema, bet kokie būdai sumažinti jos rodiklius ar ją išsamiau paaiškinti yra svarbūs.

1.3 Vyrų ir moterų skirtumai suicidiškumo ir tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste

1.3.1 Vyrų ir moterų skirtumai suicidiškumo kontekste

„Lyčių paradoksas“ yra sociologinis ir bendrai socialinių mokslų fenomenas, kuris parodo tam tikrą elgesio atskirtį tarp vyrų ir moterų. Kaip žinia, suicidologijoje lyčių paradoksas išsiskiria itin ryškiai. Pagal daugelio tyrimų duomenis moterys siekia mirti nuo savižudybės tris kartus dažniau nei vyrai (tai, kas vadinama nemirtinu bandymu mirti nuo savižudybės), tačiau vyrai nuo savižudybės miršta iki keturių kartų dažniau nei moterys (PSO, 2014; Levi et al., 2019). Tiesa, šie skaičiai nėra universaliai įrodomi tyrimų. Pavyzdžiui, jaunesnėje (paauglių ir jaunų suaugusiųjų) populiacijoje aptinkama, jog merginos siekia mirti nuo savižudybės du kartus dažniau nei vaikinai, o vaikinai nuo savižudybės miršta tris kartus dažniau nei merginos (Miranda-Mendizabal, et al., 2019). Tad yra tam tikros tiesos tame, jog su amžiumi (ir lyginant pagal kitus demografinius duomenis) lyčių skirtumai savižudybių kontekste varijuoja – vidutinio amžiaus vyrai, pavyzdžiui, aukštesnio ekonominio statuso valstybėse nuo savižudybės miršta dažniau nei bet kurio kito amžiaus vyrai. Lietuvoje vyrų mirčių nuo savižudybės

rodiklis yra aukščiausias Europoje (VPSC, 2017), o 2020 m. visoje Lietuvoje 16-64 m. vyrai nuo savižudybės mirė 5 kartus daugiau nei moterys (Higienos institutas, 2021). Skirtumai yra gana akivaizdūs, dėl ko jie pritraukia nemenką suicidologų ir visuomenės dėmesį.

Vienas iš dažniausių paaiškinimų, dėl ko vyrai nuo savižudybės miršta ženkliai dažniau, yra jų pasirenkami mirties būdai. Dažniausiai jie būna kur kas žiauresni ir pavojingesni gyvybei, tokie kaip šaunamieji ginklai ar pasikarimas – kitaip sakant, tokie būdai, kurie užtikrina sąlyginai greitą mirtį (Anestis, Khazem, & Anestis, 2017; Houtsma, Butterworth, & Anestis, 2018). Tuo tarpu moterų pasirenkami mirties būdai yra lengviau suvaldomi ir ne tokie mirtini; tarp jų yra perdozavimas vaistais ar venų bei arterijų persipjovimas (Anestis et al., 2017). Anksčiau žiauresni vyrų būdai mirti nuo savižudybės buvo aiškinami gana abstrakčiais ir silpną pagrindą turinčiais argumentais, tokiais kaip tai, jog moterys labiau siekia dėmesio siekdamos mirti nuo savižudybės ir iš tiesų nenori mirti (Čchartišvili, 2020). Dabartiniame mokslo kontekste lyčių skirtumai yra suprantami labiau kompleksiskai. Tam padeda ir sociokultūriniai atradimai – berniukai auginami būti tvirtesniais ir žiauresniais, dažniau nuvertinamos jų emocijos, kas gali virsti desensibilizacija bei siekiu žiauresniais būdais pajauti skausmą ir galiausiai mirti (Bauer, Gai, Joiner, & Capron, 2020). Tokiems paaiškinimams padeda ir tarpasmeninė savižudybių teorija, anot kurios nuo savižudybės mirštantys žmonės privalo būti pripratę prie skausmo ir mirties, o tai dažnai pasiekama dirbant fiziškai labiau rizikingus darbus, kuriuose pagal skaičių dominuoja vyrai (Van Orden, et al., 2010). Be abejo, savižudybių tema yra pernelyg kompleksiška, kad tokius didelius skirtumus tarp vyrų ir moterų būtų galima paaiškinti vos keliais veiksniais.

Nubrėžti tikslus ir universalius sociodemografinius skirtumus tarp vyrų ir moterų irgi yra gana sudėtinga, ypač vertinant tai, jog pasauliniame kontekste tarp lyčių yra nemažai variacijų. Pavyzdžiui, Šiaurės Airijoje atlikta savižudybių autopsija parodė, jog vyrų imtyje savižudybės buvo siejamos su didesniu alkoholio vartojimu, šeimos neturėjimu, konkrečiais neigiamais įvykiais bei prastesne finansine padėtimi, o tarp moterų mirtys nuo savižudybės buvo itin stipriai susijusios su psichinės sveikatos problemomis, fizine sveikata ir gedėjimu (O'Neill, Corry, McFeeters, Murphy, & Bunting, 2016). Meksikos imtyje buvo rasta, jog vyrų mirtys nuo savižudybės buvo siejamos su didesniu alkoholio vartojimu, agresyvumu, šeimos neturėjimu ir apatija, moterų – su vyresniu amžiumi ir aukštesniu išsilavinimu (Gonzalez-Castro, et al., 2016).

Svarbu išskirti ne tik jau įvykusias mirtis nuo savižudybės, tačiau ir norą mirti nuo savižudybės, kuris, kaip jau buvo minėta, yra vienas svarbiausių prognostinių faktorių bandymui mirti nuo savižudybės. Viename didžiausių rastų tyrimų grupė tyrėjų siekė įvertinti lyčių skirtumus suicidinės

ideacijos kontekste Europoje; buvo tiriamos Vokietijos, Portugalijos, Vengrijos ir Airijos populiacijos (Freeman, et al., 2017). Rezultatai atskleidė, jog vyrų ketinimai mirti nuo savižudybės yra kur kas labiau pažengę nei moterų, jie labiau vertina žiauresnius būdus mirti nuo savižudybės nepriklausomai nuo amžiaus, o tarp skirtingų valstybių taip pat buvo reikšmingi skirtumai dėl galimų savižudybės būdų. Visgi visose valstybėse, nepriklausomai nuo kitų sociodemografinių faktorių, vyrų imtyse suicidiniai ketinimai buvo įvertinti reikšmingai aukščiau nei moterų imtyse. Šis tyrimas parodo, jog tarp lyčių galima atrasti reikšmingų skirtumų suicidinės ideacijos srityje ir visi jie daugiau ar mažiau susiveda į vieną: vyrų suicidinė ideacija yra išreikšta labiau nei moterų.

Verta atkreipti dėmesį ir į augantį tyrimų skaičių apie žmones, kurie savęs nelaiko vyru ar moterimi. Tiesa, tokių tyrimų yra mažai, kadangi ir nebinarinių (savęs nelaikančių nei vyru, nei moterimi) individų skaičius populiacijoje taip pat yra mažas. Visgi randama, jog tiek savižudybių skaičiumi, tiek suicidinės ideacijos lygiu jie rodo ženkliai aukštesnius rodiklius nei vyrai ar moterys, kas gali būti paaiškinama vis dar sudėtingu LGBT+ žmonių įsitraukimu į visuomenę ir diskriminacija, galinčia padaryti įtaką suicidinėms mintims (Testa, et al., 2017). Šiame magistro tyrime, tiesa, buvo tiriami tik tie dalyviai, kurie identifikuoja save vyru ar moterimi, tačiau ateities tyrimai tiek Lietuvos, tiek kitų valstybių kontekste gali orientuotis į lytinių mažumų temas.

1.3.2 Vyrų ir moterų skirtumai tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste

Pirmas į akiratį pakliūnantis dalykas domintis vyrų ir moterų skirtumais tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste yra tai, jog konkrečiai vyrų ir moterų skirtumus apžvelgiančių tyrimų nėra daug. Tai iškart kelia susirūpinimą dėl to, jog suicidologijoje taip plačiai paplitusi teorija yra gana skurdžiai testuojama pagal lytį (ar, kita vertus, pagal įvairius kitus demografinius rodiklius), ypač įvertinus savižudybių kontekste aptinkamą lyčių paradoksą. Kartu tai suteikia daugiau svarbos šiam tyrimui, kuriame specifiskai orientuojamasi į vyrų ir moterų skirtumus.

Jau egzistuojantys tyrimai suteikia daugiau teorinio pagrindimo pačiai tarpasmeninei savižudybių teorijai. Dažnai cituojamas ir vienas ambicingiausių tyrimų, susijusių konkrečiai su tarpasmenine savižudybių teorija, buvo atliktas Australijoje (Donker, Batterham, Van Orden, & Christensen, 2014). Šiame longitudiniame tyrime siekta įvertinti lyčių skirtumus atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir įgyto gebėjimo mirti nuo savižudybės konstruktuose. Rezultatai parodė, jog, nepriklausomai nuo lyties, atsiskyrimas nuo kitų buvo stipriai teigiamai susijęs su suicidine ideacija, nors suvokiama našta su suicidine ideacija buvo reikšmingai susijusi tik moterų imtyje. Tyrime taip pat rasta, jog vienatvė (šeimos

ar romantinio partnerio neturėjimas) buvo stipriai susijusi su suvokiama našta ir atsiskyrimu nuo kitų vyrų imtyje, o moterų pusėje mažesnis reikšmingų socialinių kontaktų skaičius buvo stipriai susijęs tik su atsiskyrimu nuo kitų.

Kituose tyrimuose, kuriuose lytis nėra centrinis demografinis faktorius, galima atrasti panašius rezultatus. Vienatvė, šeimos ar partnerio neturėjimas abiejose lytyse yra stipriai susiję tiek su suvokiama našta, tiek su suicidine ideacija, o vyrų imtyje neretai atrandamas didesnis atsiskyrimo nuo kitų išreikštumas (Alan et al., 2018; Lafuente-Castro et al., 2018; Dhingra et al., 2020). Šie rezultatai didele dalimi sutampa su tuo, ką yra aptarę ir patys teorijos kūrėjai. Įvairūs tyrimai, kuriuose atliekamos kitokios formos tarpasmeninių santykių poreikių analizės, parodo, jog moterys turi daugiau reikšmingų socialinių kontaktų ir turi sėkmingesnius gebėjimus užmegzti gilius ir joms reikšmingus santykius. Tuo tarpu socialinės izoliacijos ir vienišumo tyrimuose vyrai neretai išsiskiria kaip besijaučiantys vieniši (Van Orden, et al., 2010). Kaip ir buvo aptarta, dėl to šeimos turėjimas dažnai yra įvardijamas kaip apsauginis faktorius kalbant apie mirtį nuo savižudybės vyrų imtyje: nors šeima (ar kiti socialiniai santykiai) kaip faktas neparodo esamų santykių kokybės (t.y., ar žmogus jaučiasi priklausantis kažkokiai žmonių grupei, ar jaučiasi atsiskyręs nuo kitų), tai vis tiek padidina tikimybę, jog esant sudėtingai situacijai jis sulauks pagalbos. Dėl to moterys yra įvardijamos kaip labiau apsaugotos nuo vienišumo ne tik dėl didesnio reikšmingų socialinių kontaktų skaičiaus, tačiau ir dėl to, jog sociokultūriniam kontekste joms kreiptis pagalbos dėl emocinių sunkumų yra lengviau nei vyrams.

1.4 Covid-19 reikšmė suicidiškumo ir tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste

Kadangi didžioji šio magistrinio darbo tyrimo dalis buvo atlikta pasaulyje vykstant Covid-19 pandemijai, atrodo svarbu atsižvelgti į galimą jos reikšmę tiek suicidiškumui, tiek tarpasmeninei savižudybių teorijai. Nors pandemija šio darbo rašymo metu tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje vis dar vyksta, jau galima atkreipti dėmesį į kai kuriuos tyrimus, kurie buvo atlikti šiose srityse.

Tyrimas, analizavęs 21 valstybę (tarp jų – aukštų ir vidutinių pajamų valstybes), rado, jog ankstyvųjų pandemijos mėnesių (2020 m. pavasaris-vasara) savižudybių rodikliai buvo nepakitę lyginant su ankstesniais metais, o kai kuriose valstybėse net ir žemesni nei įprastai (Pirkis, et al., 2021). Panašiai galima įvertinti Lietuvos tendencijas – nors Lietuvos savižudybių skirtumai lyginant pandemijos laikotarpį su priešpandeminiu dar nebuvo analizuoti statistiškai, patys skaičiai išliko panašūs tiek 2019 m., tiek 2020 m. (Higienos institutas, 2021). Visgi tyrimai apie konkrečius psichologinius

faktorius ir suicidiškumą taip pat parodo stiprią pandemijos, skirtingo intensyvumo karantinų ir kitų Covid-19 pasekmių įtaką žmonių psichinei sveikatai. Ypač ankstyvuojant pandemijos metu (2020 m. pavasarį) atlikti tyrimai parodė, jog psichologinės problemos išties yra suintensyvėjusios: tyrėjai rado, jog kai kurios žmonių grupės (tautinės, rasinės ar seksualinės mažumos, jaunesni žmonės) išties rodo aukštesnius suicidinės ideacijos rodiklius, pasižymi depresijos ir nerimo simptomais, kaip vieną sunkiausių faktorių įvardina izoliaciją ir vienišumą, baimę užsikrėsti ar mirti nuo koronaviruso, nerimą dėl asmeninės finansinės padėties ir ekonomikos (Pierce, et al., 2020; Jia, et al., 2020; Fortgang, et al., 2021). Šią situaciją galima palyginti su psichologine krize, kai per greitai įvykstantis sunkus gyvenimo epizodas kartu atneša ir prastą emocinę savijautą bei galimus ilgalaikius psichologinius padarinius. Į tai svarbu atsižvelgti atliekant psichologinius tyrimus, kadangi pandemija gali būti paveikusi ne tik įprastinę socialinę sandarą, bet ir psichologinę sveikatą bei suicidiškumą.

Kiek sunkiau rasti studijų apie tarpasmeninės savižudybių teorijos konstruktų ir Covid-19 sąsają, visgi tokie tyrimai taip pat buvo publikuoti. Kaip galima nuspėti, izoliacija, negalėjimas pamatyti artimųjų, socialinės distancijos laikymasis, taip pat ir kiti pandemijos faktoriai buvo stipriai susiję su atsiskyrimo nuo kitų jausmu, ypač ankstyvojoje pandemijos stadijoje, kuomet pasaulyje vyravo itin griežti įstatymai, draudę judėjimą ir susitikimą su žmonėmis (Gratz, et al., 2020). Izoluotiems ir vienišumą jaučiantiems žmonėms pandemijos situacija taip pat dar labiau pagilino šiuos jausmus bei išryškino atsiskyrimą nuo kitų (Raj, Ghosh, Singh, Verma, & Arya, 2021). Suvokiamos naštos konstruktas yra labiau siejamas su baime užkrėsti save ar kitus, kuomet žmonės nenori neigiamai paveikti savo ar artimųjų gerovės (Gratz, et al., 2020).

Kalbant apie Covid-19 įtaką svarbu paminėti ir galimą žmonių susivienijimą krizės akivaizdoje. Jau minėtas pavyzdys apie rugsėjo 11-ąją tam tikra prasme parodo, kad tiek krizės, tiek euforijos metu žmonių susivienijimas gali sumažinti savižudybių skaičių, kadangi (bent jau anot tarpasmeninės savižudybių teorijos) žmonės jaučiasi emociškai arčiau vienas kito. Pasaulio ir Lietuvos kontekste Covid-19 pandemijos metu buvo apstu pavyzdžių, kuomet buvo skatinamas žmonių susivienijimas. Žmonių buvo prašoma likti namuose dėl medikų ir vyresnių žmonių, skatinama rūpintis savo ir artimųjų emocine sveikata, įvairių kampanijų dėka jie buvo informuojami apie fizinės ir psichologinės sveikatos palaikymą (Gloster, et al., 2020). Kaip teigė viena iš Europos kampanijų, svarbu buvo palaikyti fizinę distanciją ir socialinį artumą – palaikyti ryšius su kitais, suvokti, kad Covid-19 ligos įtaką gali sumažinti tik visa visuomenė kartu, taigi, nuo kiekvieno individo gali priklausyti aplinkinių sveikata (Gloster, et al., 2020). Natūralu būtų kelti panašią prielaidą kaip ir T. Joineris, kad tokia didelė visuomeninė krizė,

net ir fiziškai izoliavusi žmones vienus nuo kitų, galėjo juos sutelkti bendram tikslui, leido pajauti susitelkimą ir prisidėjimą prie svarbių visuomenės procesų.

Svarbu paminėti, kad šiame darbe nėra lyginami rezultatai prieš ir po pandemijos, tačiau siekiama sąmoningai į juos atsižvelgti aptariant rezultatus. Artimiausiais metais bus itin svarbūs suicidologų, psichologų ir kitų socialinių mokslų atstovų tyrimai, parodantys, kokią visuomeninę reikšmę turėjo Covid-19 pandemija. Kol kas apie tai galima kelti prielaidas, nors teorijos ir empiriniai tyrimai visuomet ir egzistuoja tam, kad neaiškiose situacijose būtų galima pasikliauti ankstesnėmis patirtimis, tad jau dabar galima galvoti apie tam tikrus liekamuosius pandemijos procesus.

2. TARPASMENINIŲ SANTYKIŲ POREIKIŲ IR SUICIDIŠKUMO TYRIMAS

2.1 Tyrimo tikslas, uždaviniai, hipotezės

Tikslas – įvertinti ir palyginti tarpusavyje vyrų ir moterų tarpasmeninių santykių poreikių ir suicidiškumo sąsajas.

Uždaviniai:

1. Įvertinti sociodemografinių charakteristikų ryšį su atsiskyrimu nuo kitų, suvokiama našta ir suicidine ideacija vyrų ir moterų imtyse.
2. Įvertinti ryšius tarp atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos vyrų ir moterų imtyse.
3. Įvertinti atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos prognostinę reikšmę suicidinei ideacijai vyrų ir moterų imtyse.

Hipotezės:

- H1. Vyrų suicidinė ideacija yra reikšmingai didesnė nei moterų.
- H2. Vyrų atsiskyrimas nuo kitų yra reikšmingai didesnis nei moterų.
- H3. Nevedusių vyrų suicidinė ideacija yra reikšmingai didesnė nei netekėjusių moterų.
- H4. Atsiskyrimas nuo kitų ir suvokiama našta reikšmingai prognozuoja vyrų ir moterų suicidinę ideaciją.

2.2 Tyrimo metodai

2.2.1 Tyrimo dalyviai

Tyrimas buvo vykdomas pagal Vilniaus universiteto Suicidologijos tyrimų centro projektą „Šiuolaikinių teorinių suicidinio elgesio modelių pritaikomumo bei sociokultūrinių veiksnių reikšmės suicidiškumui vertinimas Lietuvoje“, sutarties numeris S-MIP-21-33. Pagal sutartį projektas vykdomas nuo 2021-04-01 iki 2024-03-31. Duomenys tyrimui buvo pradėti rinkti 2020-06-17, o paruošiamieji projekto darbai prasidėjo 2019-09-01.

Tyrimo vykdymui 2020-06-15 buvo gautas Vilniaus universiteto Psichologinių tyrimų etikos komiteto leidimas atlikti psichologinį tyrimą, leidimo nr. 47.

Duomenis tyrimui rinko 7 klinikinės psichologijos magistrantūros studentai, 10 psichologijos bakalauro studentų bei 1 psichologijos doktorantas.

Duomenys buvo renkami pagal kvotinę imtį atsižvelgiant į Lietuvos statistikos departamento 2020 m. pradžios informaciją apie Lietuvos gyventojų lytį, gyvenamąją vietą ir amžių. Viso apklausoje tyrimo dalyviams buvo pateikti 35 klausimai, kuriuose jų buvo prašoma pateikti sociodemografinę informaciją ir atsakymus į tyrime naudojamų instrumentų klausimus.

Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal lytį, gyvenamąją vietą ir amžių pateikiami 1 lentelėje.

Lentelė nr. 1

Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal lytį, gyvenamąją vietą ir amžių

Charakteristika	Tyrimo dalyviai (%)
Lytis	
Vyrai	550 (31%)
Moterys	1226 (69%)
Gyvenamoji vieta	
Miestas	1293 (72,9%)
Kaimas	483 (27,1%)
Amžius	
18-92 m., vid. = 43,46, st. n. = 16,809	

Lentelėje matoma, kad tyrime dalyvavo daugiau nei du kartus daugiau moterų nei vyrų. Aktyvesnis moterų nei vyrų dalyvavimas psichologijos tyrimuose yra pastebimas dažnai, o vyrų ir moterų

palyginimui šių tyrimų skaičių dėl didelės imties pakanka. Gyvenamosios vietos skirtumai taip pat ryškūs – mieste, kurio imtis sudaryta iš didmiestyje (n=757) ir mieste (n=536) gyvenančiųjų tyrimo dalyvių, yra beveik tris kartus daugiau nei kaime. Amžiaus charakteristikoje taip pat matoma, jog visi tyrimo dalyviai yra pilnamečiai iš įvairių amžiaus kategorijų.

2 lentelėje pateikiama informacija apie tyrimo dalyvių gyvenamąją situaciją, šeiminių padėčių ir fizinės sveikatos vertinimą. Fizinės sveikatos vertinime labai bloga (N=8) ir bloga (N=97) sveikata sujungiama į labai blogą ir blogą sveikatą, o gera (N=905) ir labai gera (N=139) sujungiama į labai gerą ir gerą sveikatą. Literatūroje randama pavyzdžių, kad esminiai skirtumai suicidiškumo ir tarpasmeninių santykių srityse egzistuoja tarp teigiamai ir neigiamai savo sveikatą vertinančių žmonių, tad čia taip pat siekiama patikrinti ne skirtumus tarp sveikatos vertinimo intensyvumo, bet tarp teigiamų, neigiamų ir neutralių vertinimų.

Lentelė nr. 2

Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal gyvenamąją situaciją, šeiminių padėčių ir fizinės sveikatos vertinimą

Charakteristika	Tyrimo dalyviai (%)
Gyvenamoji situacija	
Gyvena vienas ar/ir su vaiku	380 (21,5%)
Gyvena ne vienas	1388 (78,5%)
Šeiminė padėtis	
Vedęs	863 (48,6%)
Nevedęs	912 (51,4%)
Fizinės sveikatos vertinimas	
Labai bloga ir bloga	105 (5,9%)
Nei gera, nei bloga	625 (35,2%)
Labai gera ir gera	1044 (58,9%)

2.2.2 Tyrimo metodikos

Klausimyno pavyzdys su pavyzdiniais klausimais pateikiamas priede nr. 1.

Sociodemografinės tyrimo dalyvių charakteristikos buvo vertinamos pagal iš anksto sudarytus ir anksčiau darbe aprašytus kriterijus. Tyrimo metu respondentai atsakinėjo į daugiau

klausimų, neįtraukiamų į šį darbą, tačiau šiam darbui aktualios charakteristikos yra lytis, amžius, gyvenamoji vieta, gyvenamoji situacija, šeiminė padėtis ir fizinės sveikatos vertinimas.

Tarpasmeninių poreikių klausimynas (angl. *Interpersonal Needs Questionnaire, INQ-15*) (van Orden et al., 2012). Klausimynas, sudarytas remiantis tarpasmenine savižudybių teorija. Klausimynas sudarytas iš 15 teiginių, iš kurių 6 sudaro suvokiamos naštos skalę, o 9 – atsiskyrimo nuo kitų skalę. Visi teiginiai yra susiję su socialiniu žmogaus gyvenimu (pavyzdžiui, „šiomis dienomis kiti žmonės manimi rūpinasi“) ir kiekvienas prasideda fraze „šiomis dienomis“ (angl. *these days*), kas, pasak autorių, siekia parodyti, kad žmogus tam tikru būdu jaučiasi ne visada, o pastaruoju metu (Van Orden et al., 2012). Teiginiai vertinami Likerto skalėje nuo 1 iki 7 (kai 1 reiškia „visiškai man netinka“, o 7 reiškia „labai man tinka“), didesnė teiginių suma reiškia stipresnį suvokiamos naštos arba atsiskyrimo nuo kitų išreikštumą. Klausimyno autoriai nurodo, jog abiejų konstrukčių vidinis patikimumas geras, o klausimynas taip pat turi aukštą validumą (Van Orden et al., 2012). Pažymėtina, kad klausimyno bendra suma nėra skaičiuojama – abu konstruktai yra vertinami atskirai, o ne bendrai. Atlikta tiriamoji faktorinė analizė (žr. priedą nr. 2) parodė, jog skalė išties yra sudaryta iš du skirtingus faktorius tiriančių subskalių ($KMO = 0,920$, $p = 0,000$). Klausimynas anksčiau nebuvo naudojamas Lietuvoje ir šiam tyrimui buvo verčiamas iš anglų kalbos, o po vertimo atliktas žvalgomasis tyrimas ir įvertintas klausimyno vidinis suderinamumas.

Suicidinės ideacijos skalė (angl. *Suicidal Ideation Attributes Scale, SIDAS*) (Van Spijker, et al., 2014). Skalė, skirta įvertinti suicidinės ideacijos (troškimo mirti nuo savižudybės) požymius. Skalė dešimtbalėje sistemoje vertina, kokio intensyvumo suicidinė ideacija pasireiškė žmogui per pastarąjį mėnesį. Skalę sudaro penki teiginiai, kiekvienas jų yra vertinamas dešimtbalėje sistemoje (nuo 0 iki 10); kuo didesnė visų įverčių suma, tuo stipresnė yra žmogaus suicidinė ideacija. Pirmasis teiginys yra klausimas, kaip dažnai žmogus per pastarąjį mėnesį galvojo apie savižudybę; jei įvertinimas yra 0, žmogus likusios skalės nepildo. Instrumento kūrėjai originaliajame tyrime nurodo, jog skalė turi aukštą vidinį patikimumą ir gerą validumą (van Spijker et al., 2014), kiti skalę naudoję tyrimai tai patvirtina (Han, et al., 2016; Batterham, et al., 2015). Lietuvos imtyje ši skalė anksčiau nebuvo naudota ir šiam darbui buvo verčiama į lietuvių kalbą bei taip pat buvo tikrinama žvalgomajame tyrime.

3 lentelėje pateikiami magistro tyrime ir metodikos autorių tyrimuose nustatyti visų trijų skalių vidinio suderinamumo rodikliai.

Lentelė nr. 3

Magistrinio darbo tyrime ir metodikos autorių tyrimuose nustatyti suicidinės ideacijos, suvokiamos naštos ir atsiskyrimo nuo kitų skalių vidinio suderinamumo rodikliai

	Magistriniame darbe nustatytas Cronbach α	Metodikos autorių nustatytas Cronbach α
TB	0,93	0,85
PB	0,85	0,89
SIDAS	0,88	0,91

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Kaip matoma lentelėje, tiek šiame tyrime, tiek skalių autorių gautuose rodikliuose pastebima, kad visų trijų skalių vidinio suderinamumo rodikliai yra ypač aukšti ir kadangi Cronbach α daugiau nei 0,8, psichologiniams tyrimams visas skales galima naudoti (Vaitkevičius & Saudargienė, 2006).

2.2.3 Tyrimo procedūra, duomenų tvarkymo būdai

Tyrimo dalyvių duomenys buvo analizuojami programos „IBM SPSS Statistics“ 20.0 versija. Skalių duomenų atitikimas normaliajam išsidėstymui tikrintas pagal Kolmogorov-Smirnov ir Shapiro-Wilk kriterijus bei atsižvelgiant į asimetrijos ir eksceso koeficientus. Pagal Kolmogorov-Smirnov ir Shapiro-Wilk kriterijus visos trys skalės neatitiko normaliojo skirstinio ($p=0,000$). Visgi atsiskyrimo nuo kitų skalės eksceso (-0,061) ir asimetrijos (0,256) koeficientai atitiko normalųjį skirstinį, todėl skalės pasiskirstymas laikomas normaliuoju. Siekiant suicidinės ideacijos skalės išsibarstymą priartinti prie normaliojo, buvo atlikta duomenų transformacija. Analogiška transformacija buvo atlikta ir suvokiamos naštos skalėje bei pašalintos jos išskirtys. Galutiniai normaliojo išsibarstymo patikrinimo rezultatai pateikiami priede nr. 3. Pagal Kolmogorov-Smirnov ir Shapiro-Wilk kriterijus skalės vis dar neatitiko normaliųjų, visgi asimetrijos koeficientai telpa į intervalą tarp -2 ir 2, o eksceso koeficientai – tarp -3 ir 3, kurie yra laikomi patenkinamais psichologiniuose tyrimuose, kad duomenų išsibarstymą būtų galima laikyti normaliuoju (Vaitkevičius & Saudargienė, 2006; Blanca, Arnan, Lopez-Montiel, Bono, & Bendayan, 2013). Remiantis tuo, tyrime statistinei analizei buvo naudojami parametriniai kriterijai ir metodai: vidurkių grupėse palyginimui naudotas Stjudent-t kriterijus (kai lyginamos dvi grupės) ir vieno faktoriaus dispersinė analizė ANOVA (kai lyginamos daugiau nei dvi grupės). Koreliacijai įvertinti naudotas Pearson koreliacijos koeficientas, o koreliacijos lygintos pagal Fišerio z balų kriterijų.

Prognostinio modelio sudarymui naudota tiesinė regresijos analizė. Skaičiavimams buvo parinktas 95% reikšmingumo lygmuo ($\alpha=0,05$).

2.3 Tyrimo rezultatai

2.3.1 Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos palyginimas vyrų ir moterų imtyse pagal sociodemografines charakteristikas

Lytis. Siekiant palyginti skalių vidurkius tarp vyrų ir moterų buvo atliktas dviejų nepriklausomų imčių palyginimas naudojant Student-t kriterijų. Rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

Lentelė nr. 4

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimas vyrų ir moterų imtyse

Skalės	Vidurkis (stand. nuokrypis)		t	p
	Vyrai (n=550)	Moterys (n=1226)		
TB	25,391 (11,869)	23,941 (11,817)	2,388	0,534
PB	0,879 (0,245)	0,854 (0,244)	2,031	0,168
SIDAS	0,171 (0,402)	0,124 (0,339)	2,494	0,000

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Kaip matoma rezultatuose, reikšmingai ($p<0,05$) pakilęs suicidinės ideacijos skalės vidurkis vyrų imtyje lyginant su moterų imtimi. Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalėse taip pat galima pastebėti, kad vyrų vidurkiai yra pakilę labiau nei moterų, tačiau nesiekia statistiškai reikšmingo lygmens.

Amžius. Siekiant nustatyti ryšius tarp trijų tyrime naudojamų skalių ir amžiaus vyrų ir moterų imtyse buvo atlikta koreliacija naudojant Pearson koreliacijos koeficientą. Koreliacijų skirtumai vyrų ir moterų imtyse lyginti pagal Fišerio z balų kriterijų. Rezultatai pateikiami 5 lentelėje.

Lentelė nr. 5

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių koreliacija su amžiumi vyrų ir moterų imtyse

Skalės	Vyrų (n=550)		Moters (n=1226)		z	p
	r	p	r	p		
TB	-0,161	0,000	-0,198	0,000	0,74	0,459
PB	-0,193	0,000	-0,186	0,000	-0,14	0,889
SIDAS	-0,145	0,121	-0,079	0,250	-1,3	0,194

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Kaip matoma lentelėje, atsiskyrimo nuo kitų skalėje statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$) silpnai neigiamai koreliuoja tiek vyrai, tiek moterys. Suvokiamos naštos skalėje reikšmingumo lygmuo ($p < 0,05$) taip pat rodo silpną neigiamą koreliaciją vyrų ir moterų imtyse. Tai rodo, jog jaunesniame amžiuje šių skalių išreikštumas yra didesnis, tačiau ryšys yra silpnas (nesiekiantis $-0,2$). Suicidinės ideacijos skalėje statistikai reikšminga koreliacija nenustatyta nei vienoje imtyje.

Reikšmingų skirtumų lyginant koreliacijas tarp lyčių nebuvo rasta.

Gyvenamoji vieta. Siekiant nustatyti skalių vidurkių skirtumus tarp miesto ir kaimo gyventojų vyrų ir moterų imtyse buvo naudojamas dviejų nepriklausomų imčių vidurkių palyginimas naudojant Stjudent-t kriterijų. Rezultatai pateikiami 6 lentelėje.

Lentelė nr. 6

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimas pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Skalės	Vidurkis (stand. nuokrypis)		t	p
	Vyrai			
	Miestas (n=381)	Kaimas (n=169)		
TB	25,155 (11,754)	25,923 (12,144)	-0,739	0,460
PB	0,867 (0,239)	0,909 (0,254)	-1,870	0,062
SIDAS	0,169 (0,387)	0,172 (0,435)	-0,144	0,886
	Moterys			
	Miestas (n=912)	Kaimas (n=314)		
TB	24,053 (12,071)	23,615 (11,059)	2,327	0,020
PB	0,854 (0,251)	0,856 (0,224)	0,074	0,941
SIDAS	0,135 (0,353)	0,093 (0,293)	0,721	0,471

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Rezultatuose matoma, jog reikšmingas ($p < 0,05$) skirtumas yra moterų imtyje, atsiskyrimo nuo kitų skalėje: miesto gyventojos pasižymi stipresniu atsiskyrimo nuo kitų jausmų nei kaimo gyventojos. Daugiau reikšmingumo lygmenį siekiančių skirtumų šioje analizėje nerasta.

Gyvenamoji situacija. Siekiant nustatyti skalių vidurkių skirtumus tarp vienų ir su vaikais gyvenančių ir ne vienų gyvenančių vyrų ir moterų, buvo naudojamas dviejų nepriklausomų imčių vidurkių palyginimas naudojant Student-t kriterijų. Rezultatai pateikiami 7 lentelėje.

Lentelė nr. 7

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimas pagal gyvenamąją situaciją ir lytį

Skalės	Vidurkis (stand. nuokrypis)		t	p
	Vyrų			
	Vienas/su vaiku (n=90)	Ne vienas (n=457)		
TB	27,922 (13,228)	24,887 (11,557)	2,366	0,018
PB	0,921 (0,239)	0,871 (0,246)	1,945	0,052
SIDAS	0,309 (0,517)	0,142 (0,371)	3,652	0,000
	Moterų			
	Viena/su vaiku (n=290)	Ne viena (n=931)		
TB	23,869 (11,856)	23,955 (11,839)	-0,291	0,771
PB	0,850 (0,259)	0,855 (0,239)	-0,799	0,424
SIDAS	0,126 (0,350)	0,125 (0,336)	-0,055	0,956

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Analizė parodo, jog reikšmingi ($p < 0,05$) skirtumai pastebimi vyrų imtyje: vienų ar su vaiku gyvenančių vyrų atsiskyrimo nuo kitų ir suicidinės ideacijos skalių įverčiai yra didesni nei vyrų, kurie gyvena ne vieni. Suvokiamos naštos skalė taip pat yra labiau pakilusi pas vienus ar su vaiku gyvenančius vyrus, tačiau nesiekia reikšmingumo lygmens.

Moterų imtyje atliekant analizę reikšmingų skirtumų nebuvo rasta.

Šeiminė padėtis. Siekiant nustatyti skalių vidurkių skirtumus tarp vedusių ir nevedusių vyrų ir moterų, buvo naudojamas dviejų nepriklausomų imčių vidurkių palyginimas naudojant Stjudent-t kriterijų. Rezultatai pateikiami 8 lentelėje.

Lentelė nr. 8

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimas pagal šeiminių padėtį ir lytį

Skalės	Vidurkis (stand. nuokrypis)		t	p
	Vyrai			
	Vedę (n=296)	Nevedę (n=254)		
TB	23,267 (10,829)	27,866 (12,552)	-4,548	0,000
PB	0,850 (0,211)	0,914 (0,275)	-2,973	0,003
SIDAS	0,085 (0,285)	0,269 (0,488)	-5,446	0,000
	Moterys			
	Ištekėjusios (n=567)	Netekėjusios (n=658)		
TB	22,305 (11,123)	25,356 (12,225)	-4,548	0,000
PB	0,828 (0,209)	0,876 (0,268)	-3,260	0,001
SIDAS	0,064 (0,248)	0,177 (0,384)	-5,784	0,000

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Lentelėje matoma, jog visose skalėse tiek vyrų, tiek moterų imtyse yra reikšmingi ($p < 0,05$) skirtumai: atsiskyrimas nuo kitų, suvokiama našta ir suicidinė ideacija yra stipresnė pas nevedusius vyrus ir netekėjusias moteris lyginant su vedusiais vyrais ir netekėjusiomis moterimis.

Atsižvelgiant į rezultato reikšmingumą, buvo atliktas skalių vidurkių palyginimas tarp nevedusių vyrų ir netekėjusių moterų, palyginimui naudotas Stjudent – t kriterijus. Rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

Lentelė nr. 9

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimas tarp nevedusių vyrų ir netekėjusių moterų

Skalės	Vidurkis (stand. nuokrypis)		t	p
	Vyrai (n=254)	Moterys (n=658)		
TB	27,866 (12,552)	25,356 (12,225)	2,676	0,459
PB	0,914 (0,275)	0,876 (0,268)	1,816	0,433
SIDAS	0,269 (0,488)	0,177 (0,384)	2,735	0,000

Lentelėje matoma, jog atliktoje analizėje reikšmingas ($p < 0,05$) skirtumas rastas suicidinės ideacijos skalės palyginime: nevedę vyrai pasižymi aukštesne suicidine ideacija nei netekėjusios moterys. Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalių vidurkiuose reikšmingų skirtumų tarp lyčių nebuvo rasta.

Fizinės sveikatos vertinimas. Siekiant palyginti vidurkius tarp fizinės sveikatos vertinimo vyrų ir moterų imtyse buvo atlikta vieno faktoriaus dispersinė analizė (ANOVA) naudojant Bonferroni post-hoc kriterijų. Rezultatai pateikiami 10 lentelėje.

Lentelė nr. 10

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimas pagal fizinės sveikatos vertinimą vyrų ir moterų imtyse

Skalės	Vidurkis (stand. nuokrypis)			p (1-2)	p (1-3)	p (2-3)
	Vyrai					
	Bloga (n=26) (1)	Neutrali (n=195) (2)	Gera (n=328) (3)			
TB	31,577 (14,253)	28,513 (12,554)	23,064 (10,635)	0,233	0,000	0,000
PB	1,045 (0,356)	0,929 (0,245)	0,837 (0,223)	0,007	0,000	0,000
SIDAS	0,523 (0,632)	0,219 (0,441)	0,114 (0,333)	0,003	0,000	0,006
	Moterys					
	Bloga (n=79) (1)	Neutrali (n=430) (2)	Gera (n=716) (3)			
TB	27,291 (14,344)	26,205 (12,399)	22,232 (10,816)	0,763	0,000	0,000
PB	1,001 (0,363)	0,875 (0,264)	0,825 (0,205)	0,181	0,000	0,003
SIDAS	0,395 (0,561)	0,134 (0,356)	0,089 (0,278)	0,000	0,000	0,181

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Kaip matoma rezultatuose, reikšmingi ($p < 0,05$) skirtumai randami visuose pjūviuose.

Vyrų imtyje atsiskyrimo nuo kitų skalė reikšmingai pakilusi blogai savo sveikatą vertinančių vyrų imtyje lyginant su gerą sveikatą turinčiais vyrais, bei neutraliai savo sveikatą vertinančių vyrų imtyje lyginant su gerą sveikatą turinčiais vyrais. Suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalėse

reikšmingi skirtumai atrasti tarp visų grupių: blogiau vertinama fizinė sveikata turi aukštesnius abiejų skalių įverčius.

Moterų imtyje atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalėse reikšmingi skirtumai pastebimi tarp blogai ir gerai bei neutraliai ir gerai savo sveikatą vertinančių moterų: esant prastesnei sveikatai, skalių įverčiai yra aukštesni. Panaši tendencija pastebima ir suicidinės ideacijos skalėje: blogai ir neutraliai vertinama sveikata bei blogai ir gerai vertinama sveikata turi reikšmingus skirtumus, kuomet blogiau vertinama fizinė sveikata susijusi su aukštesne suicidine ideacija.

2.3.2 Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos sąsajos vyrų ir moterų imtyse

Siekiant įvertinti atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių tarpusavio ryšius vyrų ir moterų imtyse tarp jų buvo atlikta koreliacinė analizė naudojant Pearson kriterijų. Koreliacijų skirtumai tarp vyrų ir moterų buvo vertinami pagal Fišerio z balų kriterijų. Rezultatai pateikiami 11 lentelėje.

Lentelė nr. 11

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių sąsajos vyrų ir moterų imtyse

Skalės	Vyrai (n=550)		Moterys (n=1226)		z	p
	r	p	r	p		
TB-PB	0,611	0,000	0,577	0,000	1,06	0,308
TB-SIDAS	0,377	0,000	0,358	0,000	0,43	0,667
PB-SIDAS	0,431	0,000	0,397	0,000	0,8	0,424

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė

Pateiktuose rezultatuose matoma, jog tarp visų skalių egzistuoja reikšmingi ($p < 0,05$) ryšiai. Stipriausia koreliacija abiejose lytyse matoma tarp atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalių, parodanti, jog kylant atsiskyrimo nuo kitų žmonių skalės įverčiui vidutiniškai stipriai kyla ir suvokiamos naštos skalės įvertis. Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalių sąsaja su suicidinės ideacijos skale taip pat koreliuoja reikšmingai, o koreliacijos stiprumas yra vidutiniškas.

Koreliacijų lyginamas pagal Fisherio z balus parodo, jog koreliacijų skirtumai reikšmingumo lygmens nesiekia.

2.3.3 Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos prognostinė reikšmė suicidinei ideacijai vyrų ir moterų imtyse

Siekiant nustatyti darbe nagrinėtų charakteristikų prognostinę reikšmę suicidinės ideacijos skalei buvo atlikta tiesinė regresinė analizė naudojant „Enter“ metodą. Priklausomu kintamuoju pasirinkta suicidinės ideacijos skalė, nepriklausomais – atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalės. Regresinės analizės atliktos visoje bei atskirai vyrų ir moterų imtyse. Rezultatai pateikiami 12 lentelėje.

Lentelė nr. 12

Suicidinę ideaciją prognozuojančių veiksnių analizė

	Bendras (n=1776)		Vyrai (n=550)		Moterys (n=1226)	
	t	p	t	p	t	p
Atsiskyrimas nuo kitų	7,211	0,000	3,647	0,000	6,116	0,000
Suvokiama našta	11,417	0,000	6,503	0,000	9,473	0,000

Rezultatuose matoma, jog visoje imtyje reikšmingai suicidinę ideaciją ($p=0,000$, $R^2=0,194$, $F=214,001$) paaiškina atsiskyrimas nuo kitų ($Beta=0,190$) ir suvokiama našta ($Beta=0,301$). Gautas modelis paaiškina 19,4% suicidinės ideacijos skalės duomenų pasiskirstymo.

Vyrų imties modelyje ($p=0,000$, $R^2=0,200$, $F=68,291$) atsiskyrimas nuo kitų ($Beta=0,177$) ir suvokiama našta ($Beta=0,316$) taip pat reikšmingai (20%) paaiškina suicidinės ideacijos skalės duomenų pasiskirstymą.

Moterų imties regresinės analizės modelyje ($p=0,000$, $R^2=0,196$, $F=149,657$) suicidinės ideacijos skalės duomenų pasiskirstymas reikšmingai paaiškinamas atsiskyrimo nuo kitų ($Beta=0,194$) ir suvokiamos naštos ($Beta=0,300$) skalėmis. Gautas modelis paaiškina 19,6% suicidinės ideacijos skalės duomenų pasiskirstymo.

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrime buvo siekiama trijų pagrindinių uždavinių, kurių rezultatai bus aptariami tolimesnėje šio darbo dalyje.

Atliekant atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių vidurkių palyginimus pagal sociodemografinius duomenis visais sociodemografiniais pjūviais buvo rasti reikšmingi rezultatai, daugelis jų atitinkantys ankstesnius tarpasmeninės savižudybių teorijos ar suicidologijos empirinius tyrimus.

Tyrimas parodė, jog Lietuvos imtyje vyrai pasižymi reikšmingai didesniu suicidinės ideacijos lygiu už moteris, kas leidžia patvirtinti pirmąją tyrimo hipotezę. Nors Lietuvos kontekste tyrimų apie suicidinės ideacijos paplitimą nebuvo rasta, bendrai suicidologijos moksle yra tyrimų, kuriuose nustatytas būtent intensyvesnis vyrų mąstymas apie savižudybę lyginant su moterimis (Batterham, et al., 2015). Kadangi suicidinė ideacija yra įvardijama kaip stiprus prognostinis faktorius vėlesniam bandymui mirti nuo savižudybės (Jobes & Joiner, 2019), šis rezultatas yra itin reikšmingas, nors ir neišsiskiriantis kitų tyrimų kontekste: vyrai apie savižudybę galvoja intensyviau nei moterys, o savižudybių statistika rodo, jog nuo savižudybės jie ir miršta dažniau. Atsiskyrimas nuo kitų ir suvokiama našta tarp lyčių reikšmingai nesiskyrė, taigi, antroji tyrimo hipotezė – kad vyrų atsiskyrimas nuo kitų yra stipresnis nei moterų – yra atmetama. Tarpasmeninėje savižudybių teorijoje skirtumai tarp lyčių tarpasmeninių konstrukto kontekste nėra itin stipriai išreikšti, o empirinių tyrimų rezultatai, lyginantys vyrų ir moterų atsiskyrimą nuo kitų bei suvokiamą našta, gali būti priešaringi. Suvokiamos naštos išreikštumas dažniausiai būna panašus tiek pas vyrus, tiek pas moteris, o atsiskyrimas nuo kitų būna šiek tiek stipresnis pas vyrus (Chu, et al., 2017), kuo ir buvo pagrįsta antroji tyrimo hipotezė. Tad galima daryti tam tikras išvadas apie tai, jog Lietuvoje tarpasmeninės savižudybių teorijos konstrukto išreikštumas tarp lyčių nesiskiria, kas skatina ieškoti kitų demografinių pjūvių tikrinant šios teorijos hipotezes.

Lyginant rezultatus pagal amžių atrastos reikšmingos, tačiau silpnos neigiamos koreliacijos su atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalėmis tiek vyrų, tiek moterų imtyse: jaunesnis amžius siejamas su stipresne šių jausmų išraiška. Teorijos autoriai buvo kėlę prielaidą, jog tiek suvokiama našta, tiek atsiskyrimas nuo kitų gali stiprėti su amžiumi, kuomet mažėja socialinių kontaktų skaičius ir jų kokybė (Van Orden, et al., 2010). Visgi vėlesni tyrimai yra parodę, kad jaunesni žmonės išties jaučia didesnę našta bei atsiskyrimą nuo žmonių (Hill, Rooney, Mooney, & Kaplow, 2017), tad galima teikti, jog šiame tyrime rasta sąsaja tarp amžiaus ir tarpasmeninių konstrukto sutampa su panašiais empiriniais tyrimais. Kartu svarbu paminėti galimą Covid-19 įtaką amžiui: tyrimai yra parodę, jog jaunesnio

amžiaus žmonės (ypač studentai ir moksleiviai) patiria sunkesnes emocines pasekmes pandemijos metu nei vyresni asmenys (Pierce, et al., 2020), todėl svarbu atsižvelgti į tai, jog tyrimo rezultatai gali būti paveikti pandemijos. Vėlesniuose tyrimuose gali būti vertinga patyrinėti ir palyginti šiuos rezultatus baigiantis pandemijos laikotarpiui. Taip pat tarpasmeninių konstrukto ryšį su jaunesniu amžiumi galima įvertinti per apsauginių faktorių prizmę: galbūt vyresnius žmones labiau apsaugo šeimos turėjimas ar kiti socialiniai faktoriai. Suicidinės ideacijos sąsaja su amžiumi nei vyrų, nei moterų imtyje nesiekia reikšmingumo lygmens ir pasižymi itin silpna neigiama koreliacija. Yra tyrimų, kuriuose analizuojami amžiaus ir suicidinės ideacijos ryšiai ir pastebima, kad suicidinė ideacija yra kiek stipresnė jaunesniame amžiuje, tačiau nepriklausomai nuo amžiaus visada išlieka stipriu prognostiniu faktoriumi bandymui mirti nuo savižudybės (Rossom, et al., 2017; Miret, et al., 2014). Kituose tyrimuose gali būti naudinga patyrinėti konkrečias amžiaus grupes, kadangi tyrimuose galima atrasti tendenciją, jog skirtingose amžiaus grupėse yra pastebimi ir skirtingi suicidinės ideacijos rizikos veiksniai (Rossom, et al., 2017).

Analizuojant rezultatus pagal gyvenamąją vietą reikšmingas skirtumas buvo rastas moterų imtyje. Moterys, gyvenančios mieste, pasižymi stipresniu atsiskyrimo nuo kitų jausmu lyginant su moterimis, kurios gyvena kaime. Bendrai į akis krenta pastebėjimas, jog analizuojant rezultatų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą kitų reikšmingų skirtumų neatrasta, nors tai atrodo kaip svarbus duomenų pjūvis – Lietuvoje kaime nuo savižudybės miršta apie pusantro karto daugiau gyventojų nei mieste (Higienos institutas, 2021). Tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste nebuvo rasta tyrimų apie skirtumus tarp miesto ir kaimo gyventojų, o tai gali būti paskata tęsti tyrimus pagal šią teoriją ir ieškoti kitų faktorių, dėl ko vyrų ir moterų suicidiškumas mieste ir kaime gali skirtis. Suicidinės ideacijos skalėje taip pat nebuvo rasta reikšmingų skirtumų tarp miesto ir kaimo gyventojų. Ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje pastebima, jog suicidiškumas yra dažnesnis kaimuose ar regionuose (Bantjes, et al., 2016), tad galima būtų tikėtis, jog ir suicidinė ideacija kaimo gyventojų imtyje būtų stipresnė lyginant su miesto gyventojais. Rezultatai parodo, jog taip nėra. Svarbu pažymėti, jog šiame tyrime buvo matuojamas minčių apie savižudybę intensyvumas, o ne veiksmai, tad nors suicidinė ideacija yra laikoma stipriu prognostiniu veiksmu savižudybei, galbūt ne konkrečiai suicidinės ideacijos skirtumai, o kiti veiksniai gali sėkmingiau paaiškinti savižudybių skaičiaus skirtumą tarp miesto ir kaimo gyventojų.

Gyvenamosios situacijos palyginimo rezultatai yra svarbūs suvokiant socialinę tarpasmeninės savižudybių teorijos prigimtį. Reikšmingus skirtumus atskleidė atsiskyrimo nuo kitų analizė vyrų imtyje: vieni ar su vaiku gyvenantys vyrai jaučia didesnę atsiskyrimą nuo kitų nei ne vieni gyvenantys vyrai. Tai sutampa ir su ankstesniais tyrimais, kuriuose vyrų gyvenimas su kitais žmonėmis yra įvardijamas kaip

svarbus apsauginis veiksnys nuo atsiskyrimo nuo kitų jausmo (Hill, Rooney, Mooney, & Kaplow, 2017). Panašus skirtumas randamas ir suicidinės ideacijos skalėje – vieni gyvenantys vyrai pasižymi stipresne suicidine ideacija lyginant su vyrais, kurie gyvena ne vieni. Suicidologijos kontekste neretai įvardijama, kad šeima ar artimi kontaktai yra vieni svarbiausių vyrų apsauginių veiksnių nuo savižudybės, o socialinė izoliacija – vienas didžiausių rizikos veiksnių (Hill, et al., 2017). Šie rezultatai tai patvirtina ir leidžia kelti prielaidą, jog vieni gyvenantys vyrai yra didesniame pavojuje mirti nuo savižudybės.

Šeiminės situacijos analizėje matoma, jog tiek vyrų, tiek moterų imtyse visose trijose skalėse atrandami reikšmingi skirtumai: nevedę vyrai ir netekėjusios moterys pasižymi stipresniais atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos jausmais bei stipresne suicidine ideacija lyginant su vedusiais vyrais ir ištekėjusiomis moterimis. Šiame tyrime sąmoningai nebuvo diferencijuojama, ar nevedusieji yra našliai, ar išsiskyrę, ar nevedę dėl kitų aplinkybių. Tarpasmeninė savižudybių teorija šeimos turėjimą įvardina kaip vieną iš faktorių, leidžiančių sėkmingiausiai patenkinti tarpasmeninius poreikius ir galiausiai sustabdantį nuo savižudybės (Joiner, 2010). Šia prasme tyrimo rezultatai tokią prielaidą patvirtina, nors ateityje būtų svarbu išanalizuoti ir skirtingas nevedusių žmonių kategorijas. Nesusituokę žmonės taip pat pasižymi aukštesne suicidine ideacija (bei bendrai savižudybių rodikliais) nei tie, kurie yra susituokę (Omary, 2021; Huan, Ribeiro, Musacchio, & Franklin, 2017), kas buvo rasta ir šiame tyrime. Atlikta nevedusių vyrų ir netekėjusių moterų vidurkių analizė parodė reikšmingą skirtumą suicidinės ideacijos skalėje: nevedusių vyrų suicidinė ideacija yra stipresnė nei netekėjusių moterų. Tai taip pat yra pagrindžiama ankstesniais tyrimais (Omary, 2021) bei leidžia patvirtinti trečiąją tyrimo hipotezę, jog nevedusių vyrų suicidinė ideacija yra stipresnė nei netekėjusių moterų. Tai galima laikyti vienu svarbiausių šio tyrimo rezultatų, parodančių, jog šeima (ypač vyrams) išties gali būti svarbus apsauginis faktorius, susijęs su tarpasmeninių santykių poreikių patenkinimu ir žemesne suicidine ideacija.

Analizuojant subjektyvų fizinės sveikatos vertinimą atrasti reikšmingi rezultatai, kuomet prastesnė sveikata buvo reikšmingai susijusi su visų matuojamų konstrukto stiprumu vyrų ir moterų imtyse. Tarpasmeninė savižudybių teorija pabrėžia suvokiamos naštos ir prastesnės sveikatos ryšį, kuomet prastesne sveikata pasižymintys žmonės gali jaustis esantys didesne našta savo artimiesiems ir visuomenei (Shim, et al., 2017), o šis tyrimas leidžia tai iš dalies patvirtinti. Abiejose imtyse suicidinės ideacijos skalės įverčiai taip pat yra reikšmingai didesni esant prastesnei fizinei sveikatai. Tai sutampa su ankstesniais tyrimais, rodančiais tai, jog prastesnė fizinė sveikata, ypač vyresniame amžiuje arba tarp mirtinomis ligomis sergančių pacientų, yra susijusi su didesne suicidine ideacija ir dažnesnėmis mirtimis nuo savižudybės (Isaac, Wu, McLachlan, & Lee, 2018; Costanza, et al., 2020). Verta paminėti, jog

tyrime buvo renkama informacija apie subjektyvų fizinės sveikatos vertinimą, ne apie konkrečias ligas ar diagnozes. Interpretuojant rezultatus svarbu įvertinti tai, jog subjektyvus sveikatos vertinimas gali būti susijęs ir su kitais veiksniais, ne vien fizine sveikata. Pavyzdžiui, prasčiau savo sveikatą vertinantys žmonės gali būti labiau depresyvūs, kas parodytų ne tiek jų sveikatos būklę, kiek tamsesnę pasaulio ar savo sveikatos suvokimą, o tai gali būti susiję su didesniu suicidinės ideacijos lygiu ar tarpasmeninių santykių poreikių nepatenkinimu. Visgi ankstesnių tyrimų gausa leidžia kelti prielaidas apie tai, jog prastesnė fizinė sveikata yra išties susijusi su stipresne tyrime aptariamų konstrukto išraiška.

Analizuojant ryšius tarp skalių vyrų ir moterų imtyse rasta, jog visos trys skalės viena su kita reikšmingai koreliuoja nepriklausomai nuo lyties. Stipriausia koreliacija (viršijanti 0,5) matoma tarp atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos skalių, kas patvirtina atliktą tiriamąją faktorinę analizę ir daugelį ankstesnių tyrimų, jog šios skalės išties nėra vienodos (matuoja skirtingus konstruktus), tačiau yra stipriai susijusios (Chu, et al., 2017). Šių skalių sąsajos su suicidinės ideacijos skale taip pat yra reikšmingos – kiek silpnesnės, tačiau vidutiniškai stiprios. Tai leidžia patvirtinti prielaidą, kad tarpasmeninių poreikių konstruktai yra teigiamai susiję su suicidine ideacija, ką parodė anksčiau daryti tyrimai, nustatę skirtingo stiprumo, tačiau reikšmingus jų tarpusavio ryšius (Donker, Batterham, Van Orden, & Christensen, 2014). Tiesa, vertinga pastebėti, jog lyginant skalių koreliacijas vyrų ir moterų imtyse reikšmingų skirtumų nerasta. Tai leidžia galvoti apie faktą, jog tiek atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos sąsaja, tiek jų ryšys su suicidine ideacija nepriklauso nuo lyties ir pasižymi panašiu stiprumu tiek vyrų, tiek moterų tarpe.

Vertinant suicidinei ideacijai reikšmę turinčius prognostinius veiksnius matoma, jog atsiskyrimas nuo kitų ir suvokiama našta reikšmingai prognozuoja suicidinę ideaciją bendrai populiacijoje, taip pat ir vyrų bei moterų tarpe. Tai leidžia patvirtinti ketvirtąją šio tyrimo hipotezę, kad tarpasmeninių santykių konstruktai išties gali prognozuoti suicidinę ideaciją: prognostiniai modeliai (tiek bendras, tiek vyrų bei moterų) paaiškina apie 20% suicidinės ideacijos duomenų išsidėstymo. Tai parodo, kad neabejotinai egzistuoja kiti faktoriai, kurie padeda paaiškinti suicidinę ideaciją, tačiau gauti rezultatai tuo pačiu leidžia Lietuvos imtyje patvirtinti tarpasmeninės savižudybių teorijos prielaidas apie suicidinę ideaciją. Remiantis atlikta statistine analize galima teigti, jog jeigu žmogus jaučiasi atsiskyręs nuo kitų ir keliantis našta aplinkiniams, jam ar jai gali kilti troškimas mirti nuo savižudybės. Kitaip sakant, tarpasmeninių santykių poreikio nepatenkinimas yra abiem lytims reikšmingas veiksnys, galintis prognozuoti suicidinę ideaciją, kas svariai prisideda prie tarpasmeninės savižudybių teorijos vertės Lietuvoje.

Apibendrinus rezultatus į akis krenta keli pastebėjimai. Nors nėra visa apimančių tendencijų, akivaizdu, jog lyginant skalių vidurkius tarp lyčių, visais pjuviais vyrų skalių įverčiai yra aukštesni nei moterų. Taigi galima pastebėti, jog vyrus dažniau nei moteris galima vertinti kaip jaučiančius didesnę atsiskyrimą nuo kitų ir besijaučiančius našta aplinkiniams bei pasižyminčius aukštesne suicidine ideacija. Vertinant bendrą vyrų suicidiškumą Lietuvos populiacijoje nėra nuostabu, kad gaunami tokie rezultatai. Tai, jog vyrai jaučia didesnius socialinius sunkumus, kurie, kaip parodė šis tyrimas, yra susiję su savižudybėmis, gali būti vienas iš paaiškinimų, dėl ko bendrai populiacijoje savižudybių skirtumai tarp lyčių yra tokie ryškūs.

Tuo pačiu svarbu išskirti tai, jog šiame tyrime tarpasmeninių santykių poreikių nepatenkinimas buvo reikšmingas prognostinis veiksnys suicidinei ideacijai tiek vyrams, tiek moterims. Ar tai reiškia, kad lytis neturi reikšmės suicidinei ideacijai? Anaiptol: vienas iš palyginimų parodė, jog vyrų suicidinė ideacija yra reikšmingai stipresnė nei moterų. Visgi papildomi rezultatai leidžia didesnę dėmesį atkreipti ne bendrai į lytį, bet ir į kitas sociodemografines charakteristikas. Praktikoje tai galėtų reikšti, pavyzdžiui, kad psichologai ar visuomenė siektų aktyviau padėti ne išskirtinai visiems vyrams, o tiems, kurie gyvena vieni, arba toms moterims, kurios yra netekėjusios. Psichologijos tyrimai turi galimybę prognozuoti ir parodyti, kokie žmonės gali turėti stipresnę polinkį į pavojingas situacijas bei kas juos gali apsaugoti, o šiame tyrime atrasta pakankamai smulkesnių skirtumų, kurie gali padėti nutapyti konkretnę suicidiškumo paveikslą.

Rekomenduojant tolimesnius veiksmus tai pabrėžti svarbu. Remiantis šio ir ankstesnių tyrimų rezultatais psichologijos praktikoje būtų svarbu skirti daugiau dėmesio žmonių socialinio gyvenimo ir turimų santykių kokybei, kuri gali būti susijusi ne tik su suicidiškumu, bet ir su įvairiais kitais pavojingais reiškiniais. Psichologinė žmonių sveikata yra neatsiejama nuo jų socialinio gyvenimo gerovės ir tai nėra naujas pastebėjimas, tačiau į jį žvelgiant per suicidologijos prizmę, tai gali tapti motyvacija naujai įvertinti socialinius sunkumus patiriančius žmones ir padėti jiems įvairesniais būdais suprantant, jog jie gali būti didesniame pavojuje mirti nuo savižudybės.

Mokslinėje erdvėje naudinga tęsti tyrimus tarpasmeninės savižudybių teorijos kontekste ir ypač atsispirti į šiame tyrime atrastus rezultatus. Pavyzdžiui, konkretesnis gyvenamosios ar šeimyninės situacijos analizavimas (tarkime, kokie nesusituokę žmonės – jaunesni ar senesni, daugiau ar mažiau išsilavinę, turintys skirtingas asmenybines charakteristikas – yra linkę patirti didžiausius tarpasmeninius sunkumus ir stipriausią suicidinę ideaciją) padėtų dar tiksliau įvardyti, kokie gi žmonės galiausiai gali būti labiausiai linkę į savižudybę. Svarbu pripažinti, jog šio tyrimo rezultatai nėra nauji ir veikiau

patvirtinantys daugelį kitų, kurie buvo atrasti kitose valstybėse. Tuo pačiu tai mokslininkams gali suteikti stipresnį pagrindą leidžiantis į smulkesnį teorinį tyrinėjimą. Toliau tiriant tarpasmeninės savižudybių teorijas prielaidas Lietuvos imtyje taip pat verta tyrinėti ir kitą teorijos konstrukta – įgytą gebėjimą mirti nuo savižudybės. Kaip buvo aptarta, šios teorijos rėmuose žmogus bando mirti nuo savižudybės tuomet, kai turi troškimą mirti nuo savižudybės (suicidinę ideaciją, kuri buvo tiriama šiame darbe) ir yra įgyjęs gebėjimą mirti nuo savižudybės. Tai yra ir tyrimo ribotumas – teorija čia buvo patikrinta tik iš dalies, ir nors tyrimo rezultatai yra reikšmingi, tuo pačiu jie neleidžia visiškai priimti ar atmesti ją Lietuvos imtyje, kol nebuvo iširtos visos teorijos prielaidos. Tyrimo metu nebuvo rasta kitų tyrimų, kurie šią teoriją nagrinėtų Lietuvos imtyje, tad šio darbo rezultatai leidžia galvoti, jog tolimesni teorijos tyrimai Lietuvoje būtų svarbūs ir leistų susidaryti platesnį vaizdą apie savižudybes.

Tyrimo ribotumas yra susijęs ir su Covid-19 pandemija. Anksčiau aptartuose tyrimuose jau buvo nustatyta, jog pandemija ir jos aplinkybės (karantino sąlygos, netektys dėl ligos, ekonominiai ir kiti padariniai) yra susiję su prastesne psichine sveikata, ypač tam tikruose sociodemografiniuose sluoksniuose (pavyzdžiui, jaunesni žmonės ar vienišos moterys yra suvokiami kaip patyrę ryškius emocinius pandemijos padarinius) (Pirkis, et al., 2021; Pierce, et al., 2020). Tad būtų natūralu galvoti, jog izoliacija nuo kitų žmonių ar kiti socialiniai faktoriai galėjo paveikti Lietuvos visuomenę ir tuo pačiu – šio tyrimo rezultatus. Kaip buvo aptarta, galbūt pandemijos akivaizdoje žmonės kaip tik susitelkė ir jautėsi labiau priklausantys visuomenei nei anksčiau. Ateityje galima tyrimą kartoti ir lyginti rezultatus po pandemijos, kadangi darbo rašymo metu yra sunku įvardyti, kaip konkrečiai Covid-19 aplinkybės galėjo paveikti tyrimą. Taip pat jo rezultatus ateityje galima interpretuoti atsižvelgiant į tyrimus, kuriuose bus konkrečiai įvardytos Covid-19 pasekmės visuomenės emocinei sveikatai.

Galiausiai atrodo svarbu pabrėžti teorijų svarbą psichologijoje. Psichologija yra mokslas, neretai susiduriantis su kritika dėl savo mokslinių metodų ar negebėjimo pakartoti tuos pačius rezultatus. Reikia tam tikros drąsos mokslininkų bendruomenei pristatyti teoriją, bandančią paaiškinti tokį sudėtingą fenomeną kaip savižudybė. T. Joinerio ir kolegų sukurta tarpasmeninė savižudybių teorija yra netobula ir ne iki galo pagrįdžiama empiriniais tyrimais. Visgi tiek šis tyrimas, tiek kiti, siekiantys tikrinti šią ar kitas teorijas, randa empirinius rezultatus, kurie gali būti naudingi tiek mokslininkams, tiek praktikams, kas ir suteikia prasmę teorijų kūrimui.

IŠVADOS

1. Vyrai pasižymi reikšmingai stipresne suicidine ideacija nei moterys Lietuvos imtyje.
2. Atsiskyrimo nuo kitų ir suvokiamos naštos stiprumas Lietuvos imtyje reikšmingai nesiskiria tarp vyrų ir moterų.
3. Šeima gali būti svarbus apsauginis faktorius, susijęs su tarpasmeninių santykių poreikių patenkinimu ir žemesne suicidine ideacija, ypač vyrų imtyje: nesusituokusių žmonių tarpasmeninių santykių nepatenkinimas ir suicidinė ideacija yra stipresni nei susituokusių žmonių, o nevedusių vyrų suicidinė ideacija yra stipresnė nei netekėjusių moterų.
4. Tarpasmeninių santykių poreikių nepatenkinimas yra reikšmingai susijęs su suicidine ideacija: vyrų ir moterų imtyse tarpasmeninių santykių poreikių nepatenkinimas prognozuoja stipresnę troškimą mirti nuo savižudybės.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Allan, N., Boffa, J., Raines, A., & Schmidt, N. (2018). Intervention Related Reductions in Perceived Burdensomeness Mediates Incidence of Suicidal Thoughts. *Journal of Affective Disorders, 234*, 282-288.
- Anestis, M., Khazem, L., & Anestis, J. (2017). Differentiating Suicide Decedents Who Died Using Firearms From Those Who Died Using Other Methods. *Psychiatry Research, 252*, 23-28.
- Anestis, M., Soberay, K., Gutierrez, P., Hernandez, T., & Joiner, T. (2014). Reconsidering the Link Between Impulsivity and Suicidal Behavior. *Personality and Social Psychology Review, 18* (4).
- Arslan, G. (2019). School Belongingness, Well-Being, and Mental Health Among Adolescents: Exploring the Role of Loneliness. *Australian Journal of Psychology, 73* (1), 70-80.
- Bantjes, J., Iemmi, V., Coast, E., Channer, K., Leone, T., McDaid, D., . . . Lund, C. (2016). Poverty And Suicide Research In Low- And Middle-Income Countries: Systematic Mapping Of Literature Published In English And A Proposed Research Agenda. *Global Mental Health, 3*.
- Batterham, P., Ftanou, M., Pirkis, J., Brewer, J., Mackinnon, A., Beautrais, A., . . . Christensen, H. (2015). A systematic review and evaluation of measures for suicidal ideation and behaviors in population-based research. *Psychological Assessment, 27* (2), 501-512.
- Bauer, B., Gai, A., Joiner, T., & Capron, D. (2020). The Frequency and Subjective Impact of Painful and Provocative Events on the Acquired Capability for Suicide. *Archives of Suicide Research, 1-15*.
- Blanca, M., Arnan, J., Lopez-Montiel, D., Bono, R., & Bendayan, R. (2013). Skewness And Kurtosis In Real Data Samples. *Methodology, 9*, 78-84.
- Brailovskaia, J., Ujma, M., Friedrich, S., & Tesimann, T. (2020). Thwarted Belongingness and Perceived Burdensomeness Mediate the Association Between Bullying and Suicide Ideation. *Crisis, 41* (2).
- Brausch, A., Nichols, P., Laves, E., & Clapham, R. (2021). Body Investment as a Protective Factor in the Relationship Between Acquired Capability for Suicide and Suicide Attempts. *Behavior Therapy*.

- Cacioppo, J., Fowler, J., & Christakis, N. (2009). Alone in the Crowd: The Structure and Spread of Loneliness in a Large Social Network. *Journal of Personality and Social Psychology*, *97* (6), 977-991.
- Cacioppo, S., Capitanio, J., & Cacioppo, J. (2014). Toward a Neurology of Loneliness. *Psychological Bulletin*, *140* (6), 1464-1504.
- Calati, R., Ferrari, C., Brittner, M., Oasi, O., Olie, E., Carvalho, A., & Courtet, P. (2019). Suicidal Thoughts And Behaviors And Social Isolation: A Narrative Review Of The Literature. *Journal of Affective Disorders*, 653-667.
- Chesney, E., Goodwin, G., & Fazel, S. (2014). Risks Of All-Cause And Suicide Mortality In Mental Disorders: A Meta-Review. *World Psychiatry*, *13* (2), 153-160.
- Chu, C., Bucman-Schmitt, J., Stanley, I., Hom, M., Tucker, R., Hagan, C., . . . Joiner, T. (2017). The Interpersonal Theory of Suicide: A Systematic Review and. *Psychological Bulletin*, *147* (12), 1313-1345.
- Chu, C., Walker, K., Stanley, I., Hirsch, J., Greenberg, J., Rudd, M., & Joiner, T. (2018). Perceived Problem-Solving Deficits and Suicidal Ideation: Evidence for the Explanatory Roles of Thwarted Belongingness and Perceived Burdensomeness in Five Samples. *Journal of Personality and Social Psychology*, *115*(1), 137–160.
- Costanza, A., Amerio, A., Radomska, M., Ambrosetti, J., Di Marco, S., Prelati, M., . . . Bondolfi, G. (2020). Suicidality Assessment of the Elderly With Physical Illness in the Emergency Department. *Frontiers in Psychiatry*, *11*.
- Čchartišvili, G. (2020). *Rašytojas ir savižudybė*. Vilnius: Kitos knygos.
- Dhingra, K., Mitchell, S., Davies, B., Anestis, M., & Anestis, J. (2020). Suicide Ideation Among Male Prisoners: Preliminary Evidence That Psychopathic Traits are Indirectly Linked to Suicide Ideation Through Thwarted Interpersonal Needs. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, *50* (4), 823-837.
- Dyer, W., Goodman, M., & Hardy, S. (2020). Adolescent Suicide Ideation In Utah: The Role Of Religion And Family. *Psychology of Religion and Spirituality*.

- Donker, T., Batterham, P., Van Orden, K., & Christensen, H. (2014). Gender-Differences In Risk Factors For Suicidal Behaviour Identified By Perceived Burdensomeness, Thwarted Belongingness And Acquired Capability: Cross-Sectional Analysis From A Longitudinal Cohort Study. *BMC Psychology*, 2 (20).
- Duffy, M., Meller, N., Cogle, J., & Joiner, T. (2020). Perceived Burdensomeness Uniquely Accounts for Suicidal Ideation Severity in Social Anxiety Disorder. *Journal of Affective Disorders*, 266, 43-48.
- Durkheim, E. (2002). *Savižudybė*. Vilnius: Pradai.
- Dworking, E., DeCou, C., & Fitzpatrick, S. (2020). Associations Between Sexual Assault And Suicidal Thoughts And Behavior: A Meta-Analysis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*.
- Eades, A., Segal, D., & Coolidge, F. (2019). Suicide Risk Factors Among Older Adults: Exploring Thwarted Belongingness and Perceived Burdensomeness in Relation to Personality and Self-Esteem. *The International Journal of Aging and Human Development*, 88 (2), 150-167.
- Fortgang, R., Wang, S., Millner, A. R.-R., Beukenhorst, A., Kleiman, E., & Bentley, K. e. (2021). Increase in Suicidal Thinking During COVID-19. *Clinical Psychological Science*, 9 (3).
- Franklin, J., Ribeiro, J., Fox, K., Bentley, K., Kleiman, E., Huang, X., . . . Nock, M. (2017). Risk Factors For Suicidal Thoughts And Behaviors: A Meta-Analysis Of 50 Years Of Research. *Psychological Bulletin*, 143 (2), 187-232.
- Freeman, A., Mergl, R., K. E., Szekely, A., Gusmao, R., Arensman, E., . . . Rummel-Kluge, C. (2017). A cross-national study on gender differences in suicide intent. *BMC Psychiatry* (17:234).
- Gloster, A., Lamnisos, D., Lubenko, J., Presti, G., Squatrito, V., & Constantinou, M. e. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on mental health: An international study. *Plos One*, 15 (12).
- Gonzalez-Castro, T., Hernandez-Diaz, Y., Tovilla-Zarate, C., Gonzalez-Gutierrez, K., Fresan, A., Juarez-Rojop, I., . . . Genis, A. (2016). Differences by gender in completed suicides in a Mexican population: A psychological autopsy study. *Journal of Forensic and Legal Medicine* (38), 70-74.

- Goodman, M., Roiff, T., Oakes, A., & Paris, J. (2012). Suicidal Risk and Management in Borderline Personality Disorder. *Current Psychiatry Reports, 14*, 79-85.
- Gratz, K., Tull, M., Richmond, J., Edmonds, K., Scamaldo, K., & Rose, J. (2020). Thwarted Belongingness and Perceived Burdensomeness Explain the Associations of COVID-19 Social and Economic Consequences to Suicide Risk. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 50* (6), 1140-1148.
- Hagan, C., Podlogar, M., Chu, C., & Joiner, T. (2015). Testing the Interpersonal Theory of Suicide: The Moderating Role of Hopelessness. *International Journal of Cognitive Therapy, 8* (2), 99-113.
- Han, J., Batterham, P., Calear, A., Wu, Y., Shou, Y., & Van Spijker, B. (2016). Translation and validation of the Chinese versions of the Suicidal Ideation Attributes Scale, Stigma of Suicide Scale, and Literacy of Suicide Scale. *Death Studies, 41* (3), 173-179.
- Higienos institutas. (2021). *Mirties priežastys 2020 m.* Vilnius.
- Hill, R., Rooney, E., Mooney, M., & Kaplow, J. (2017). Links Between Social Support, Thwarted Belongingness, and Suicide Ideation among Lesbian, Gay, and Bisexual College Students. *Journal of Family Strengths, 17* (2).
- Hjelmeland, H., & Knizek, B. (2020). The Emperor'S New Clothes? A Critical Look At The Interpersonal Theory Of Suicide. *Death Studies, 44* (3), 168-178.
- Hoertel, N., Franco, S., Wall, M., Oquendo, M., Kerridge, B., Limosin, F., & Blanco, C. (2015). Mental Disorders And Risk Of Suicide Attempt: A National Prospective Study. *Molecular Psychiatry, 20*, 718-725.
- Houtsma, C., Butterworth, S., & Anestis, M. (2018). Firearm Suicide: Pathways To Risk And Methods Of Prevention. *Current Opinion in Psychology, 22*, 7-11.
- Huan, X., Ribeiro, J., Musacchio, K., & Franklin, J. (2017). Demographics as predictors of suicidal thoughts and behaviors: A meta-analysis. *Plos One, 12* (7).
- Isaac, V., Wu, C., McLachlan, C., & Lee, M. (2018). Associations between health-related self-efficacy and suicidality. *BMC Psychiatry, 18*.

- Jia, R., Ayling, K., Chalder, T., Massey, A., Broadbent, E., Coupland, C., & Vedha, K. (2020). *Mental health in the UK during the COVID-19 pandemic: cross-sectional analyses from a community cohort study*. Nuskaityta iš BMJ Open: doi: 10.1136/bmjopen-2020-040620
- Jobes, D., & Joiner, T. (2019). Reflections on Suicidal Ideation. *Crisis, 40* (4), 227-330.
- Joiner, T. E. (2005). *Why People Die By Suicide*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Joiner, T. E. (2010). *Myths About Suicide*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kanyinga, H., Chaput, J., Goldfield, G., Janssen, I., Wang, J., Hamilton, H., & Colman, I. (2020). 24-Hour Movement Guidelines And Suicidality Among Adolescents. *Journal of Affective Disorders, 274*, 372-380.
- Klonsky, E., & May, A. (2015). The Three-Step Theory (3ST): A New Theory of Suicide Rooted in the “Ideation-to-Action” Framework. *International Journal of Cognitive Therapy, 8* (2).
- Lafuente-Castro, C., Ordonez-Carrasco, J., Garcia-Leiva, J., Salgueiro-Macho, M., & Calandre, E. (2018). Perceived Burdensomeness, Thwarted Belongingness And Suicidal Ideation In Patients With Fibromyalgia And Healthy Subjects: A Cross-Sectional Study. *Rheumatology International, 38*, 1479-1486.
- Lawrence, R., Oquendo, M., & Stanley, B. (2016). Religion and Suicide Risk: A Systematic Review. *Archives of Suicide Research, 20* (1), 1-21.
- Levi-Belz, Y., Gvion, Y., & Apter, A. (2019). The Psychology of Suicide: From Research Understandings to Intervention and Treatment. *Frontiers in Psychiatry (10)*.
- Matney, J., Westers, N., Horton, S., King, J., Eaddy, M., Emslie, G., . . . Stewart, S. (2018). Frequency and Methods of Nonsuicidal Self-Injury in Relation to Acquired Capability for Suicide Among Adolescents. *Archives of Suicide Research, (22* (1), 91-105.
- McClay, M., Brausch, A., & O'Connor, S. (2020). Social Support Mediates the Association between Disclosure of Suicide Attempt and Depression, Perceived Burdensomeness, and Thwarted Belongingness. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 50* (4), 884-898.
- Miranda-Mendizabal, A., Castellvi, P., Pares-Badell, O., Alayo, I., Almenara, J., Alonso, I., . . . Gabilondo, A. e. (2019). Gender differences in suicidal behavior in adolescents and young adults:

- systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *International Journal of Public Health*, 64 (2), 265-283.
- Miret, M., Caballero, F., Huerta-Ramirez, R., Moneta, M., Olaya, B., Chatterji, S., . . . Ayuso-Mateos, J. (2014). Factors associated with suicidal ideation and attempts in Spain for different age groups. Prevalence before and after the onset of the economic crisis. *Journal of Affective Disorders*, 163, 1-9.
- Monteith, L., Bahraini, N., & Menefee, D. (2017). Perceived Burdensomeness, Thwarted Belongingness, and Fearlessness about Death: Associations With Suicidal Ideation among Female Veterans Exposed to Military Sexual Trauma. *Journal of Clinical Psychology*, 73 (12), 1655-1669.
- O'Connor, R., & Kirtley, O. (2018). The Integrated Motivational–Volitional Model of Suicidal Behaviour. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 1754 (373).
- Okolie, C., Dennis, M., Simon, E., & John, A. (2017). A Systematic Review of Interventions to Prevent Suicidal Behaviors and Reduce Suicidal Ideation in Older People. *International Psychogeriatrics*, 29 (11), 1801-1824.
- Omary, A. (2021). Predictors and Confounders of Suicidal Ideation and Suicide Attempts among Adults with and without Depression. *Psychiatric Quarterly*, 92, 331-345.
- O'Neill, S., Corry, C., McFeeters, D., Murphy, S., & Bunting, B. (2016). Suicide in Northern Ireland: An Analysis of Gender Differences in Demographic, Psychological, and Contextual Factors. *Crisis*, 37 (1), 13-20.
- Park, S., Lee, Y., Yound, T., Kim, B., Park, J., Kim, H., . . . Hong, J. (2018). Association Between Level Of Suicide Risk, Characteristics Of Suicide Attempts, And Mental Disorders Among Suicide Attempters. *BMC Public Health*, 18 (477).
- Pfeiffer, P., Brandfon, S., Garcia, E., Duffy, S., Ganoczy, D., Kim, H., & Valenstein, M. (2014). Predictors Of Suicidal Ideation Among Depressed Veterans And The Interpersonal Theory Of Suicide. *Journal of Affective Disorders*, 152, 277-281.
- Phillips, J., & Hempstead, K. (2017). Differences in U.S. Suicide Rates by Educational Attainment, 2000-2014. *American Journal of Preventive Medicine*, 53 (4), 123-130.

- Pierce, M., Hope, H., Ford, T., Hatch, S., Hotopf, M., John, A., . . . Abel, K. (2020). Mental health before and during the COVID-19 pandemic: a longitudinal probability sample survey of the UK population. *Lancet Psychiatry*, 7, 883-892.
- Pirkis, J., John, A., Shin, S., DelPozo-Banos, M., Arya, V., Analuisa-Aguilar, P., . . . Arensman, E. e. (2021 m. 04 13 d.). *Suicide trends in the early months of the COVID-19 pandemic: an interrupted time-series analysis of preliminary data from 21 countries*. Nuskaityta iš *The Lancet Psychiatry*: [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(21\)00091-2](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00091-2)
- Pirman, A., Mann, F., & Johnson, S. (2018). Advancing Our Understanding of Loneliness and Mental Health Problems in Young People. *The Lancet Psychiatry*, 5 (12), 955-956.
- PSO. (2014). *Preventing Suicide: A Global Imperative*. Geneva: Pasaulinė sveikatos organizacija.
- PSO. (2019). *Suicide in the World. Global Health Estimates*. Ženeva: Pasaulinė sveikatos organizacija.
- Raj, S., Ghosh, D., Singh, T., Verma, S., & Arya, Y. (2021 m. 01 22 d.). *Theoretical Mapping of Suicidal Risk Factors During the COVID-19 Pandemic: A Mini-Review*. Nuskaityta iš *Frontiers in Psychiatry*: doi: 10.3389/fpsy.2020.589614
- Rimkevičienė, J., O.Gorman, J., & De Leo, D. (2015). Impulsive suicide attempts: A systematic literature review of definitions, characteristics and risk factors. *Journal of Affective Disorders*, 171, 93-104.
- Rizk, M., Galfalvy, H., Singh, T., Keilp, J., Sublette, M., Oquendo, M., . . . Stanley, B. (2018). Toward Subtyping Of Suicidality: Brief Suicidal Ideation Is Associated With Greater Stress Response. *Journal of Affective Disorders*, 230, 87-92.
- Rogers, M., Duffy, M., Buchman-Schmitt, J., Datoc, A., & Joiner, T. (2018). Exercise dependence: Associations with capability for suicide and past suicidal behavior. *Journal of Clinical Psychology*, 75 (1), 165-177.
- Rossom, R., Coleman, K., Ahmedani, B., Beck, A., Johnson, E., Oliver, M., & Simon, G. (2017). Suicidal ideation reported on the PHQ9 and risk of suicidal behavior across age groups. *Journal of Affective Disorders*, 215, 77-84.
- Shim, E., Song, Y., Park, S., Lee, K., Go, D., & Hahm, B. (2017). Examining the Relationship Between Pain Catastrophizing and Suicide Risk in Patients with Rheumatic Disease: the Mediating Role

- of Depression, Perceived Social Support, and Perceived Burdensomeness. *International Journal of Behavioural Medicine*, 24, 501-512.
- Short, N., Stentz, L., Raines, A., Boffa, J., & Schmidt, N. (2019). Intervening on Thwarted Belongingness and Perceived Burdensomeness to Reduce Suicidality Among Veterans: Subanalyses From a Randomized Controlled Trial. *Behavior Therapy*, 50 (5), 886-897.
- Synnott, J., Ioannou, M., Coyne, A., & Hemmingway, S. (2017). A Content Analysis of Online Suicide Notes: Attempted Suicide Versus Attempt Resulting in Suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 48 (6), 767-778.
- Stravynski, A., & Boyer, R. (2001). Loneliness in Relation to Suicide Ideation and Parasuicide: A Population-Wide Study. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 31 (1), 32-40.
- Taylor, P., Gooding, P., Wood, A., & Tarrrier, N. (2011). The Role Of Defeat And Entrapment In Depression, Anxiety, And Suicide. *Psychological Bulletin*, 137 (3), 391-420.
- Testa, R., Michaels, M., Bliss, W., Rogers, M., Kimberly, F., & Joiner, T. (2017). Suicidal Ideation In Transgender People: Gender Minority Stress And Interpersonal Theory Factors. *Journal of Abnormal Psychology*, 126 (1), 125-136.
- Thornton, L., Welch, E., Munn-Chernoff, M., Lichtenstein, P., & Bulik, C. (2016). Anorexia Nervosa, Major Depression, and Suicide Attempts: Shared Genetic Factors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 46 (5), 525-534.
- Vaitkevičius, R., & Saudargienė, A. (2006). *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose: mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Van Orden, K., Cukrowicz, K., Witte, T., & Joiner, T. (2012). Thwarted Belongingness and Perceived Burdensomeness: Construct Validity and Psychometric Properties of the Interpersonal Needs Questionnaire. *Psychological Assessment*, 24 (1), 197-215.
- Van Orden, K., Witter, T., Cukrowicz, K., Braithwaite, S., Selby, E., & Joiner, T. (2010). The Interpersonal Theory of Suicide. *Psychological Review*, 117 (2), 575-600.
- Van Spijker, B., Batterham, P., Calear, A., Farrer, L., Christensen, H., Reynolds, J., & Kerkhof, J. (2014). The Suicidal Ideation Attributes Scale (SIDAS): Community-Based Validation Study of

a New Scale for the Measurement of Suicidal Ideation. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 44 (4), 408-419.

VPSC. (2017). Nuskaityta iš <https://vpsc.lrv.lt/lt/statistika/savizudybiu-statistika>

Wilson, K., Heenan, A., Kowal, J., Henderson, P., McWilliams, L., & Castillo, D. (2017). Testing the Interpersonal Theory of Suicide in Chronic Pain. *The Clinical Journal of Pain*, 33 (8), 699-706.

PRIEDAI

Priedas nr. 1. Pavyzdiniai klausimai iš tyrime naudotos anketos.

29. Įvertinkite žemiau pateiktus teiginius (*):

	Niekada										Visada
1. Per pastarąjį mėnesį, kaip dažnai turėjote minčių apie savižudybę?*	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
* Jeigu prie šio klausimo pažymėjote 0, pereikite prie 30 klausimo.											
3. Per pastarąjį mėnesį, kaip arti jūs buvote iki bandymo nusižudyti?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

(*) Pateikiami pavyzdiniai teiginiai.

35. Šiuose klausimuose Jūsų prašoma pagalvoti apie save ir kitus žmones. Prašome atsakyti į kiekvieną klausimą remiantis Jūsų dabartiniais įsitikinimais ir patirtimis, negalvojant apie tai, kas bendrai yra teisinga ar kas galėtų būti teisinga kitiems žmonėms. Atsakant prašome remtis tuo, kaip jautėtės pastaruoju metu. Apibraukite skaičių, kuris geriausiai apibūdina tai, kaip Jūs jaučiatės. Nėra teisingų ar neteisingų atsakymų: mums įdomu tai, ką Jūs galvojate ir jaučiate. ()*

	Visiškai man netinka			Iš dalies man tinka			Labai man tinka
2. Pastaruoju metu aplinkiniai žmonės be manęs būtų laimingesni.	1	2	3	4	5	6	7
7. Pastaruoju metu rūpiu kitiems žmonėms.	1	2	3	4	5	6	7
11. Pastaruoju metu jaučiuosi atitrūkęs nuo kitų žmonių.	1	2	3	4	5	6	7

(*) Pateikiami pavyzdiniai teiginiai

Priedas nr. 2. Tarpasmeninių poreikių klausimyno tiriamoji faktorinė analizė.

Lentelė nr. 13

Tarpasmeninių poreikių klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.

	Suvokiama našta	Atsiskyrimas nuo kitų
1 teiginys	0,838	
2 teiginys	0,864	
3 teiginys	0,762	
4 teiginys	0,871	
5 teiginys	0,792	
6 teiginys	0,847	
7 teiginys		0,635
8 teiginys		0,655
9 teiginys		0,613
10 teiginys		0,776
11 teiginys		0,540
12 teiginys		0,530
13 teiginys		0,747
14 teiginys		0,810
15 teiginys		0,762

KMO = **0,920**, Bartlett's Test of Sphericity p = **0,000**

Priedas nr. 3. Normalumo patikrinimas atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalėms po transformacijos ir išskirčių pašalinimo.

Lentelė nr. 14

Atsiskyrimo nuo kitų, suvokiamos naštos ir suicidinės ideacijos skalių skirstinio normalumo patikrinimas

	Asimetrijos koeficientas (stand. paklaida)	Eksceso koeficientas (stand. paklaida)	Kolmogorov- Smirnov kriterijaus p	Shapiro- Wilk kriterijaus p
TB	0,256 (0,058)	-0,061 (0,116)	0,000	0,000
PB	-0,367 (0,058)	0,970 (0,116)	0,000	0,000
SIDAS	1,456 (0,058)	2,852 (0,116)	0,000	0,000

TB – atsiskyrimo nuo kitų skalė, PB – suvokiamos naštos skalė, SIDAS – suicidinės ideacijos skalė